

През 1932 г. немският лингвист Зигмунд Файст, стига до извода, че около 1/3 от лексиката на прагерманският език, е наследство от прединоевропейското население на Европа. Това са носителите на доиндоевропейските култури в Европа: културата Ертебеле, културният кръг Винча-Караново-Кокутен-Триполе, културата на камбановидните съдове и др., или това са носителите на Y-хромозомните хаплогрупи E1b1, I1, I2, J1, J2, G2a, T1.

Британският лингвист Джон Хокинс доразвива тази идея. Според него носителите на прагерманския език, са се смесили с носители на неизвестен неиндоевропейски език, от които са наследили много названия. Хокинс също определя големината на този субстратен лексикален фонд на 1/3 от прагерманската лексика. Той я свързва с мореплаването, земледелието, занаятите, военната терминология, названията на някои животни и риби, социално-политическият терминология. Друг лингвист, Тео Феннеман смята, че тези специфични културни термини в германските езици, се срещат само в Северна Европа и отсъстват от другите индоевропейски езици.

Според лингвиста М. Витцел, такива думи, са: *sheep, eel, roe, boar, lentil, land, prick*, както и названията на някои домашни животни, кози, овце, говедо и др. (1) Според Вацлав Блажек, около 30 названия на животни в европейските езици (основно германски и славянски), имат афразийски произход. (2) По този начин информацията която ни дава сравнителната лингвистика се подкрепя от генетиката. С помощта на „база-данните“ от големия лингвистичен портал „Вавилонская башня“ (3), както и други сравнителни речници (4), ще посочим някои от тези древни субстратни думи останали не само в германските езици, а и в други европейски индоевропейски езици.

Мореплаване

Море¹ / езеро. В прагерм. *saiwi, нем. See, холанд. zee, фризки see, англ. sea, исланд. sjó, норв. sjø, дат. sø, швед. sjö – езеро, море, славянски (е)зеро / (о)зеро, литов. ežeras, латв. ezers – езеро, и шумер. eš – вода, прасемитски *šVy/šhul-, акадски šalû, иврит šā`ōl, араб. sāll, sayl – водно течение, река, западночадски sal/a – река, източночадски sayal – воден басейн, езеро. Но е възможен и пракавказки произход, в пракавказки пр., в хуритски šijə- вода, река.

Море² / залив. Интерес представлява и прагерм. *haba*, датски hav, нем. Haff – море, и прагерм. *habanō*, дат. havne, швед. hamn, исланд. höfn, норв. havne, холанд., фризки, англ. haven, нем. Hafen - пристанище и афразийското *h₂ab- вода, река, семитското *h₂Vb-, в акадски habû – съд за вода, западночад. (хауса) gebe – река, течение, централночад. haḡe – вода.

Море³. В древногръцки θάλασσα (thalassa) — море, дорийски dalassa, древномакедонски dalagchan (в хатски han – море), лувийски alaššamm(i) – море, в пракавказки *dalhat – море, водоем, в кавказки авар. rałhád – море > в инукски, гинукси, цезки, бежитски, гунзибски raład – море, в арчински łhat, łhete – море (вж. и р. Лета в гръцката митология), в буришки dalá(h) – голям напоителен канал. Твърде древна дума, защото се открива в някои езици от Индокитай в малайски laut, сесото leoatle, тайландски, лаоски thale – море.

Кораб / лодка. В прагерм. *skipa, англ. ship, холанд. schip, нем. Schiff, исланд., норв. skip, дат. skib, швед. skepp – лодка, кораб, също в келтски (уелски) cwch, шотланд. (гаулиш) soithich – кораб, и афразийското, в древноегипет. sk.ty, западночадски šik – лодка.

Корабно платно. В прагерман. *segla*, нем. Segel, холанд. zeil, фризки sile, англ. sail, исланд. sigla, дат. sejle, швед. segla, норв. seile – корабно платно, и в акад. šl šillu, šīlu – заслон, сенник.

Кил. В прагерман. *keula*, нем. Kiel, холанд. kiel, фризки kyl, англ. keel, исланд. kjöl, норв. kjøl, дат. køl, швед. köl - кил, това е основната, носеща греда, около която се изгражда корпуса на кораба. Може да се сравни с основите на една сграда. В прасемитски, акадски kwl, kâlu, kl' – държа, поддържам, нося.

Весло. В прагерман. *airō*, нем. Ruder, холанд. roeiërem, англ. oar (заемка от скандинавски), в исланд. árina, норв. åre, дат., швед. åra – весло, в акад. a'ârū, âru – движа, вода, направлявам.

Мачта. В прагерман. *masta*, нем. Mast, англ., норв. mast, исланд. mastur, дат. masten, – мачта, пилон, вертикална греда, в акад. mašaddu – греда на колата (ок), където се закрепва ярема, makkû, mudulu, muttû, вавилонски madal – греда, пилон.

Плавателен съд. В латин. *navis* – кораб, в афразийски **nîw-*, древноегипет. nwyf, nût, централночадски nyoe/a - вода.

Водя, управлявам (кораб). В прагерман. *steurjan*, старогорнонем. stiuren, готски stiuŕjan, нем. steuern, холанд. sturen, фризки stjoere, англ., steer, дат., норв. styre, швед. styra, исланд. stýra, stjórna, ирл. stiúradh, шотланд. stiùireadh, латв. stūrēt – водя, управлявам, командвам, виж щурман, в холанд. stuurman, от stuur – рул, кормило и man – човек, или холанд. stuurwiel – щурвал, кормило на кораб, от холанд. stuur - рул и wiel — колело, т.е. кормило, и в акад. šdr, šadâru – заповядвам, командвам.

Бряг¹. В прагерман. *skuro – бряг, в саксон. score, старофриз. швед., дат., норв., англ. shore, холанд. schore, нем. Shore – бряг, в швед. skår – клисура, skar – скалисти острови, и в акад. šurru, иврит šōr, араб. žurag, южноараб. žwr, бербер. a-žəgu – скала, кремък, в пращадски *šur- острие.

Бряг² / граница, черта. В прагерман. *strindiz, *strandān, strandō, в старогорнонем. stirna – дял, нем. Strand, исланд. Ströndin, норв. strind, дат., холанд, англ., strand, фризки strân, швед. stranden – бряг, плаж, граница, ивица земя, от същия корен, в старогорнонем. strāza, нем. Strasse, холанд. straat, англ. street - улица, също в латин. strīa, латв. svītras, армен. shert, шотланд. srian – ивица, черта, латв. stara – ивица земя, от балтийски > в слав. ез. страна – част от земната повърхност (второстепенно зн.: област, родина, държава), ПИЕ *(s)trAnt- граница, очертано поле. И в акадски šūr, šaṭāru, шумерски sar – пиша, акад. šīru, šīrīr - писмо, писане, документ, шумер. šušer - път, esir – улица, араб. sharie – път, улица. Предвид факта, че първоначално под писане се е разбирало гравирание върху глинена плочка, чертаене на клинописните знаци, е ясно че първоначалното значение на думата, далеч преди възникването на писмеността, е било чертая, отграничавам, в праафразийски *tar- чертая.

Дига – насип от пръст, земен вал, предпазващ от наводнение. В древногерман. *dīka, *dīkaz, старогорнонем. *tīh, *dīh, нем. Deich, Teich, холанд. dijk, англ. dike, дат. dige, в гръцки δάχτυλο, арменски ts'yekh – кал, тохарски (а) tkam, хетски tekan – пръст, грузин. t'it'is - пръст. И в баски *toška, буришки tik, тибетски diak, древнокитайски dhək – глина, в енисейските ез., кетски tuyit, пумпоколски tīk, котски thagar – кал, семитски (сокотри) dekak, беребер. i-dəqqi, западночад. (хауса) dako, зулу udaka – кал, глина.

Отлив. В прагерман. abjō, др.горн.нем. ebbunga, съвр. нем. Ebbe, южнонем. abjō, abjōn, abja, англ., холанд., швед. ebb, дат. ebbe – отлив, течение. В акад. abūbu, abbu – разлив, наводнение, пълноводие, потоп, във вавилонски ab – море, шумер. a'abak – море, морска вода.

Страна, посока. В прагерман. seidō, старогорнонем. sīta, нем. Seite, холанд. zijde, англ. side, дат. sida, норв. siden – страна, стена, бряг, посока, и в акад. šdd, šiddu, šid, мн. ч. šiddī – страна, посока, бряг, стена.

Посоки на света

Лингвистите смятат, че названията на посоките на света в германските езици, за наследство от преиндоевропейския субстрат.

Север¹. В прагерман. nurtha, нем. Nord, фризки noard, холанд. noord, англ. north, исланд. norður, датски, норв. nord, швед. norr, nord – север, древносканд. niðri, древноангл. niþera / nether, старогерман. nidar / nieder – надолу, в акадски nērtu, nīrtu – смърт, гибел, логично в ледниковия период, северът се е възприемал като неблагоприятен, лош, враждебен. В германската народна географска традиция, северът се свързва с долу, а югът с горе, оттам имаме горнонемски или южнонемски език и долнонемски, или севернонемски език.

Север². Назавинето на тази посока се среща в южнославянските ез., чешки, словашки и руски. Славянското название е съхранено в полски północ, белоруски поўнач, украински північ – полунощ. „Север“ се свързва с литовски šiaurys, латин. saurus, армен. c'urt / c'urd – студ, студен вятър, sarruyts – лед, албан. stuhi – буря, старогорнонем. scūr, англ. scūr / shower, нем. scūr / Schauer, Schauer, гот. skura, древносканд. skúr, исланд. skýjað, дат. skyet, швед. skärva, норв. skår – северен вятър, порой, буря, проливен дъжд, в скандинавската митология, Скади е богиня на севера и зимата. Всъщност това е субстратна дума, в праафразийски *šaṭar - студен вятър, буря, в акад. šāru, иврит šaṭar, šēḥārā, хауса sasāra, кулере šēr – студен вятър, буря. Също в кавказки, лакски sūt, гунзибски sībər, андийски sibiru – есен, ахвашки sībero, тиндалски sībaga, багвалински sībaga, годоберски sīburi - зима. От същия субстратен произход е и името на древногръцкия бог на западния вятър Зефир (Ζέφυρος). Собствено индоевропейското название на севера е било „bor-“, съхранено в гръцки βόρειος, βορός, и албански veri, което отразява ностратическото *buRV - буря, в праиндоевроп. *bher - буря, прауралски *purka – снежна виелица, праалтайско *buorVKV – буря, снежна виелица и праафразийското *bar – пясъчна буря.

Юг¹. В прагерман. sutha, нем. Süden, холанд. zuiden, фризки súd, англ. south, дат. syd, исланд. suður, латин. auster – юг, южен вятър, и в шумер., акад. šūtu – юг, южен вятър, šūtu ù šadû - югоизток; šūtu ù amurru – югозапад.

Юг². В славянските езици, е с неясен произход. В армен. ауг, древногр. ἥως (eos), гръцки αὐγή (auge), албан. agim – изгрев. Това е субстратна дума от пракавказки произход. В баски egunsenti – изгрев, egun - ден, ekhi – слънце, в чеченски hūqčē, ингуш. hūjčē, лезгински jiq / jiy, цезки qn, кавк. аварски qō, енисейските ез. кетски *tх – ден, εκη – дни (тюрк. *qūn – ден, е от енисейски произход), кетски iᶑ, котски, арински ēga – слънце, в пракавказки *HwīqV - ден.

Изток¹. В прагерман. austa, austanō, austra, нем. Osten, холанд. oost, фризки easten, англ. east, дат. øst, исланд. austur, норв. øst – изток, старонорв. aust, латин. auster – южен вятър, древногр. ἥως (eos), латв. ausma, литов. aušra – изгрев, и в шумер. ašme – слънчеви лъчи, хатски estan – ден, разсъмване, акад. šd', šadû, вавлонски satium – изток.

Изток². В латински orientem, литовски rytų – изток. В афразийските езици, йоруба ṛṛn – изток, семитски, в акад. ugū - ден, ūgu – светлина, угаритски ḥar – слънце, иврит ḥōr – дневен, етиопски ḥer - слънце, ḥira – дневна светлина, светлина араб. raḥī - дневна светлина, древноегипет. rāḥ - слънце, западночад. rii / are - небе,

източночад. gāya – небе¹. В арменски ог – ден, изток arevelk', запад arevmutk', производни на армен. arev – слънце + elk' – излизане и + mut' – тъмно, а самата дума arev е сходна с древноегипетското hḡw, коптски hrew – ден, западночад. yigou, източночад. 'ira – ден.

Запад². В прагерман. westa, westanō, нем. Westen, холанд. westen, англ. west, исланд. vestur, дат., норв. vest, норв. väst – запад, и в акад. ištānu – север, eṭūtu – мрак.

Названията на изтока и запада в славянските ез., са по-късни, свързани с изгрева и залеза на слънцето.³

Оръжие

Меч¹. В прагерман. swerda, нем. Schwert, холанд. zwaard, фризки swurd, англ. sword, исланд. sverð, норв. sverd, дат. sværd, швед. svärd – меч, и в древноегипет. s`h.t – голям нож, акад., шумер. šekru, šukurru, šētu – острие, меч, араб. sayf, южноараб. sef – меч, siḥ – голям нож, арамейски šəpāy – острие, западночадски ser – брадва, *sibur- нож, източночад. sábur – меч, централночад. sappa – острие, sohó – нож.

Меч². В старовисоконем. mezzirahs, нем. Messer, фриз., холанд. mes – прафразийски *mVs-, прасемит. *mūSay – острие, нож, акад. maššatu – острие, miṭtu, mītu – копие, пика, mṣr, mašāru – отрязвам, mṣr, namṣar – нож, кинжал, меч, араб. mūsay – нож, южноараб. (мехри) maus, южноараб. (сокотри) mos – нож, в западночад. (хауса) maši, централночад. *mwas/u, източночад. masiyo – острие, желязо, южнокушитски mušuk – острие.

Брадва / меч³. В прагерман. billa, bīēla-n – меч, брадва, нож, старонорв. bīldr, норв. bild, дат. bill – вид нож, старошвед. bīlder – острие на плуга, лемеж, староангл. bill – сабя, закривен меч, старосаксон. bil – меч, англ. blade – острие, старовисоконем. bīhal, нем. Beil, холанд. bijl, фризки bile – брадва, литовски peilis – нож, акад. bēlu, belē – оръжие.

Меч⁴ / **секира**. В прагерман. sahsa – острие, режещо оръжие, старовисоконем. segana – коса, seh – лемеж, готски *sahs, нем. Sachs, Sax – нож, меч, латин. sascena – ритуална брадва, албан. shat – мотика, кирка, латв. zobena – меч, особено показателно е славянското секира – брадва, сека – режа, разчленявам, и в прасемит. *sākin, акад. šekru – нож, острие, šukurru – меч, иврит sākkin, арамейски sakkīn – нож, източночад. sugāna, sugān, sākane, западночад. *cānk, праафразийски *cā/uki/an – нож.

Острие, режа, пробивам / метал. В прагерман. brautan, brautha, старогорнонем. brōdi – режа, пробивам, дялам, дълбая, драскам, в англ., дат., норв. brad, швед. braden – щифт, исланд. bráð – ловувам, убивам, в езика на баските burdina – метал, и в прасемитски *bi/urt – метален предмет, акад. biṛtu – метални скоби, окови, abāru, шумер. anbar – метал, араб. burt – стрела, брадва, burat – метален пръстен който се поставя на ноздрите на камилата, етиопски (геза) bərt – бронз, bərat – желязо < от амхарски bərt – метален съд, brät – желязо, в древноегипет. buḡ, коптски ba` – метал, кушитски birr – метал, сахо-афарски (Еритрея, Етиопия) birtaa – метал, желязо, прафаразийски *bir – метал. Също в акад. prd', puradu'u – блестящ, purdī – метален предмет, parzillu – желязо.

Щит. В прагерман. skeldu, нем. Schild, холанд., англ. shield, дат. skjold, исланд. skjöldur, швед. sköld, норв. skjermе – щит, акад. ṣil, ṣalālu – защита, покривам, закривам се.

Шлем. В прагерман. helmaz, нем. Helm, холанд., фризки, англ. helm, helmet, норв. дат. hjelm, исланд. hjálm, швед. hjälm – шлем, в акад. hulijam, huliām – шлем, вид метален съд.

Метали

Метал¹. – Думата метал е общоевропейска но със субстратен произход, в праафразийски *matal, акад. madtallu – скъпоценен камък. Твърде показателно, праиндоевропейците не са познавали добива на метали, и са го усвоили от субстратното население на Европа.

¹ И обяснява произхода на понятието „рай“ – небесното царство! Славистите го обясняват с индоиранското gāy – богатство, владение, което е неубедително. По-вероятно става дума за древна субстратна дума в праславянски.

² В шумерски названието на запада е mar(tu) – западен (вятър), заето и акадски като amigu, откъдето идва акадското название на Сирия – Амуру (Амигу) и на западносемитските племена амореи, аморити (Amonite(s)).

³ „Запад“ се среща в южнославянските ез. (сръбски, хърватски, български), чешки, словашки и руски, а в словенски, полски, белоруски и украински се използва „заход / захид / захад“, аналог на руското заход – залез, т.е. посоката на залеза на слънцето, запад – падане, залез. По-особен е произхода на думата „изток“, производна на старобълг. въстокъ, дало и руското восток и съвр. бълг., сърбохърв. изток. Във всички слав. ез., с изкл. на бълг., руск., сръбски и хърватски, названието на изтока е восход, схид, всход, аналог на руското восход – изгрев. Произходът на „въстокъ“ е неясен. Предложено от славистите обяснение, че идва от източник, източник на блага, е изцяло повърхностно и тензенциозно! Смятам че става дума за прабългарска дума разпространила се чрез старобълг. език. Интересен паралел е чувашкото tuxăş – изгрев, изток, в турски doğu – изток, в чувашки tux, древнотюркски tašik, тюркменски dog, турски, азърбайджански doğ, якутски тауіш – изгрев, производни на древнотюрк. toḡ – раждам ее, възниквам, появявам се, изгрев, в тюркменски gupdogar – раждане (на слънцето – gup), изток, в башкирски kəpсығыш – изток (букв. издигане на слънцето – kəp). Най-вероятно това е вторична, „народна етимология“, тъй като в енисейските ез. *tokaj, кетски tóuäj, tóuej – светлина, блясък, пумпоколски tekap – ден, светлина, тибетски dugs – огън, блясък, древнокитайски teuk – блясък, светъл, етруски thesan – изгрев, америндски (на-дене) *toki – ден, светлина, в тох. (b) tsonko – изгрев на слънцето < от прасинокавказки източник, в тохарски от праенисейски. Така че прабълг. дума е била токъ – изгрев, съотв. въс-токъ, е славяно-бълг. израз със значение „към изгрева“.

Метал² / желязо. В прагермански *īsarǵna*, старовисоконем. *ēr*, готски *īsarǵn*, англ. *iron*, дат., норв. *jern*, швед. *järn*, исланд. *járn*, нем. *Eisen*, холанд. *ijzer*, фризки *izer*, ирланд. , шотланд. *iarann*, уелски *haearn*, корнуълски *hoern*, латин. *aeris*, нем. *Erz*, холанд. *erts*, англ. *ore*, старонорв. *ēr*, дат. *eer* – руда, армен. *yerkať'ye*, алб. *hekur* – метал, желязо, мед, и в праафразийски **ʔariw-* метал, акад. *eru*, *wegu* – метал, мед, централночад. *iira*, *ara* – метал. Твърде древна дума достигнало и до дравидските езици в Индия, като **irmb-/*igumb-* метал.

Руда. Общославянска дума, също в латв., литов. *rūda*. В прасемитски **Hurud*, акад. *ugudu*, древноегипет. *rwd*, бербер. **wVrdam* – руда, минерал, в шумер. *ugud* – мед (от акад.).

Мед¹ / желязо. В древногр. *χαλυψ* – желязо, древногр., гръцки *χαλκός* – мед, общослав. желязо се свързва с гръцката дума, като производни на общ индоевроп. корен, откъдето в балтийските ез., литов. *geležies*, *gelžis*, латв. *dzelzs* – желязо. Става дума за заето древно пракавказко понятие **hilāgV* – метал, в хуритски *ḫabalgi*, хатски *ḫaralki⁴*, лезгински *hilak*, рутулски *hileg / jileg*, хновски *hilag*, гунзибски *hef* – метал, мед, желязо.

Мед² / желязо. В хетски *kuwanna* – мед, древногр. *κίναοσ* – вид тъмносиня, закалена стомана, в литовски *švinas* – метал, дало руското свинец, словенското *svines* – олово, сивосин метал, латин. *cuprus*, латв. *karapa*, ирландски, шотландски *soraġ*, уелски *sorġ* – мед, червен метал. Произходът е от пракавказки **kwiwV/ -ē-, -b-*, андийски *kyub*, чамалалски *koba*, тиндински, каратински, багвалски *kuba*, годоберски *kubi* – желязо, цезки *kebu / kebo / kobo* – олово.

Сребро¹ / злато. В кипърски (догръцки субстрат) *arakurose*, критски (догръцки субстрат) *akuro*, гръцки *ἀργυρος*, латин. *argentum*, армен. *arcac* (*artsat'*), в келтските ез., староирл. *argat*, средноирл. *airget* уелски *arian(t)*, корнуълски, бретонски *argant*, севернобретон. *arc'hant*, в древноирански (авестийски) *ərazata* – сребро, и в пракавказки **hēr/cwī*, аварски *ʕaras*, ахвашки *arçī*, андийски *orsi*, ботликски *arsi*, годоберски *ʕarsi*, лакски *argu*, акушки, чирагски *arg*, агулски, табасарански *ars*, абхазки *a-radzné*, абазински *əzəna*, грузински (от пракавказки) *verts'khli* – сребро < от прасевернокавказкото **rēwswī* – блестящ, блестящ метал. Първоначалното значение е било „бял“, напр. в хетски *harkis*, тохарски (а) *ārki*, тохарско (б) *ārkwī*, пратохарски **ārkw(ä)ī* – бял.⁵

В по-далечен аспект, в акад. *hrṣ hurāṣu*, критски (догръцки субстрат) *kuruso*, грузин. *ok'ros* – злато, и в гръцки *χρυσός* – злато.

Сребро². В прагерман. **silubra*, **silubram*, старогорнонем. *silabar*, нем. *Silber*, готски *silubr*, старосаксон. *siluva*, фризки *sulver*, англ., швед. *silver*, холанд. *zilver*, исланд. *silfur*, дат., норв. *sølv* – сребро. Подобно по звучене е латин. *sulfur* – сяра, бледожълто вещество. И в шумеро-акад. *zhl*, *zahālū*, *ṣahālu*, *zahālu* – бял метал, електрон, светло-белый золотой сплав, прасемит. **šVh-* бял, арамейски *ṣahā* – чист, иврит *shekel* – сребърна монета, и също в акад. *ṣarīgu* – „червено злато“, сплав на злато и мед. Прагерманското **silubra*, *silabar* е двусъствана дума, коренът е **sil-*, аналогично на шумеро-акад. *zhl* – бял, блестящ, и праавразийското **bir* – метал. Подобна е конструкцията и на лит. *sidabro*, латв. *sudraba* – сребро, гръцки *σίδερο* – желязо, но тук коренът е **sid-*, който виждаме и в славянски *седъ-*, рус. *седый* – сив, а втората част е същата *-bra / bar* < *bir* – метал. Възможно е славянското сребро / сребро, да не е заемка от немски, а самостоятелна субстратна дума, производна на сроден по значение корен *ṣgr*, *ṣarāgu* – блести, сияе.

Олово / бронз. В прагерман. *lauda*, старовисоконем. *lōten*, нем. *Lot*, холанд. *lood*, фризки *liede*, англ. *lead*, швед. *leda*, норв., дат. *lede*, исланд. *leiða* – метал, бронз, олово, в итал. *lattone* – метал, стомана. Заето в руски като латунь – бронз, латы – броня. Според Коблер думата е с неясна етимология. Най-вероятно произлиза от пракавказкото **lōdzV*, в ахвашки *lezi*, цезки *los*, лезгински *lasъu*, арчински *lasъut* – блестящ метал, бял, бронз. В шумерски и акадски *lud*, *luddu*, *luṭtu* – метал, метална броня, метален съд. В дардските ез. и в санскрит *lōhā* – метал, бронз, което показва че вариант на същата пракавказка дума, която индоариите са заели от кавказоезичното субстратно население в БМАК.

Общество

Владетел. В прагерман. *kōnīg~a*, *kōnīgaz*, старовисоконем. *kuning*, *kunig*, нем. *König*, холанд. *konig*, фризки *kening*, англ. *king*, исланд. *konungur*, *kóngur*, швед. *konung*, *kung*, дат. *kunung*, *konje*, норв. *konje* – владетел, цар, а от готски *kunig* > общослав. княз. В индоевроп. езици, тази дума няма убедителна етимология, праиндоевроп. форма за владетел е **reg'-* (**rēg'-s*). Произходът на прагерман. *kōnīg* е свързано с пракавказките езици, т.е. се явява субстратна доиндоевроп. дума. В кавказките ез., в абхазки *khə*, абазински *qa* – глава, в чечен. *qəpa*, ингуш. *qəpa*, пранахски **qāni*, лакски *qinas*, даргински *uqna* – стар, старейшина (от пракавказки > в авестийски *hanō*, арменски *hin*, келтски уелски *hen* – стар). Но тук става дума за още по-древна форма, откриваща се на по-

⁴ Според А. Касьян, в хуритски и хатски е съществувала думата *balgi / palki* – метал, вид метал или свойство. И вероятно е така, тъй като в тохарски съществува думата *piiko* – метала мед, *piik* – блясък, т.е. значението е било блестящ метал. В тохарски е заета от пракавказки, тъй като първоначално индоевропейците не са познавали получаването на метал. От пракавказки източник (БМАК), имаме в санскрит *paligh*, пракрит *balchī*, перс. *pālās*, *palākhām*, кховар. *phal*, шугнан. *pales*, *phāl*, хинди-урду *paḡhāl*, кашмир. *polāv*, *palakh* – желязо, стомана. В енисейски (котски) *fal*, *phal*, *pala*, *paltu* – горещ, буришки *phu* – огън, баски *e-pel* – липса на топлина.

⁵ В индоиранските езици и тохарски е заета със значение „бял / блестящ метал“, в санскрит *aḡjula* (арджуна) – блестящ, бял, авест. *əgəzətəm*, др.перс. *ardata*, осет. *ærgəzət* – блестящ, бронз. От сарматски е заета в угрофинските ез. коми *urgōn*, удмурт. *urgon*, марийски *vörgene*, манси *ärgin* – бронз.

древното сино-кавказко езиково родство, в пратибет. *q(w)anу – владетел, тибет. (диал. лимбу и кулунг) hang, hō – владетел, управител, кит. 君, съвр.форма цзюн (jūn), в ст.кит. и епохата Хан kun – княз, владетел, господар, глава на семейство, баски handiko – висок, handi, haundi – голям, 考 kǎo, др.кит. khū – старши по възраст, стар, баща, предтеча, шумеро-акад. hzn, hazānu – старейшина. В ликийски хñ-tawa – управление, хñ-tawat(i) – владетел, лувийски han-tawattes – владетел, от хатски tawar – управлявам > tabarna – владетел, също в хатски katte – владетел и. Добре е съхранено в енисейските езици, също принадлежащи към голямото сино-кавказко семейство, в кетски къань – цар, къанат – царица, кыу – власт, владетел, цар, қъjenу – владетел, кье, кьуга – глава, ръководител, старейшина, арински ke-dake – глава, в котски hijan, арински kej – владетел. (От същия произход е и българската титла кана – субиги, или владетел – богоравен, божествен).

Аристократ. В герм. ез., прагерман. athilu, athiluz, старогорнонем. edili, нем. Edel, Edelmann, холанд. edele, ст.англ. aethel, дат. adelig, норв. adel, adelsmann, швед. ädling – благородник, и шумеро-акад. edlu, eṭlu, eṭellu, etelu, eṭel – мъж, герой, стопанин, владетел, аристократ.⁶

Господар. В старогорнонем., старосаксон. hēro, фризки hear, холанд. heer, нем. Herr, дат., швед., норв. herre, исланд. herra – господар, господин, и в праафразийски *hawVy-, в акад. hjr, hâ'iru, hâwiru, hâru – съпруг, мъж, западночад. hawī, централночад. yuue – господар, кушитски haw, дахало haayo – съпруг.

Вожд, водач. В древногр. titaks – владетел, античен македонски ταυοσ, фригийски agtaei, дорийски agetas, йонийски гръцки attagos, древнобалт. ro-togus, келтски pra-su-tagus – водач, атически гръцки strategos – военен командир, от stratos – войска и tagos – вожд, античен македонски tagonaga – аристократ, в ирланд. toghairm – предсказател, гадател, защитник, водач, в ликийски tas-, tesēni, tah-, teseti – жрец, арменски tagavor – цар, в тох.(а, б) tāš тох.(а) tāšši (мн.ч), пратох. tāys – водач. Думата е от прасино-кавказки произход, в хуритски taš – водач, teš, tešoхе – стар, старейшина, tayэ – мъж, sameц, хатски taš-tuppa – царски дворец, кипърски догръцки субстрат tako – вожд, също в в кит. 帝, древнокит. tēks, клас. период tēh – император, бог, в тунгусоманджурски tegemer – цар.

Управление, съвет, порядък, ред. В прагерман. *rada-, *radaz, старогорнонем. rāt, нем. Rat, холанд. Raad, фризки Ried, дат., норв., швед. Rådet, исланд. Ráðið – съвет, институция за управление, съгласуваност, нем. Rathaus – община, съвет като институция, старогорнонем. rātman – общински съветник, в англ. ready – готовност. От немски е заето в чешки, полски rada, староруски рада и укр. рада – съвет, в съвр. укр. парламент. Аналогично на германските ез., в слав. ез. ред / ряд / rad означава строй, порядък, устройство на обществото, хронологична и причинно-следствена поредност. Субстратна по произход дума, в акад. ridû, gedû – управление, ръководство, управител, следящ за порядъка в обществото, rd', radû, gedû, irédî – ред, поредност, причинно-следствена връзка, rēdû, rēd – последователност. Предвид факта, че древните прединоевропейски общества, са се основавали на родовата община и племенната общност, връзката със „съвет“ като управление е пределно ясна.

Дом¹, сграда, храм, селище. В прагерман. alh, старогорнонем. alah, готски alhs – дом, сграда, селище, уелски aelwud – дом, огнище, и в акад. 'l âlu, мн. ч. âlâni – град, селище, âl šarrûti – резиденция, столица (от šarr – владетел). Съхранено в някои европейски топоними като корен: *el- / *ol-: Алмар, Алмонте, Аленса.

Дом². В прагермен. budla, buthla, старогорнонем. *bōtal, старосаксонски bōdal – дом, жилище, двор, пракелтски *butā, ирл. both, уелски bwthyn, корнуълски bod, бретноски (само като топоним) Bot-, литовски butas – дом, жилище, и в прасемит. *bayt, акад. bjt, bitu, bētu, финикийски, арамейски byt, иврит bayit, араб. bayt, етиопски bet, праафразийски *bay-t-, берберски *but, пракадски *bay, *bit – дом, жилище.

Дом³. нем. Haus, холанд. huis, англ. house, фризки hūs, дат., швед., норв. hus, исланд. hús – дом, от герман. ез. > в слав. ез. хижа – къща, и в шумер. kisallu, kisal – двор, kissû – място за сядане, за отсядане, трон, стол, акад. hašānu – защита, в хатски hasammil – дом.

Дом⁴. В прагерм. hallō, старогорнонем. halla, нем. Halle, холанд., фриз., англ. hall, исланд. Hallur, дат., швед. hallen – сграда, и в пракавказки *xqǎIV / *qǎIV, даргински qali, лезгински хал, табасарански хула, баски ohola – дом, жилище.

Колиба, хижа. В прагерман. hudjō, старогорнонем. hutta, нем. Hütte, холанд, англ. hut, фризки hutte, норв. hytte, дат. hytte, швед. hydda, исланд. Hut – жилище, колиба, лека постройка. От германските ез., или субстратна дума, в полски chutor, руски хутор, укр. хутір – село, и в праафразийски *hutar, берберски a-xodag, кушитски (сидамо) huṭa – оградено място, селище, двор.

Крепост. В тракийски para – град, селище, санскрит pur – град, исланд. háborg, нем. Burg, фризки, холанд. burcht, дат., швед. borg, норв. borg, borgen, англ. –boro, окончание в имената на градовете, byre – обор, бълг. обор – помещение за животни. В акад. 'br, aburgu – ограда, в хурито-уратски borg, borgana / burgana – крепост, кула, ахвашки, каратайски beγʷa, ботликски beγuj – навес, заслон, постройка, обор, цезки beγ – конюшня, кабардински баq – стопанска постройка.

⁶ Най-вероятно и имета Атила е от същия германски произход (през готски). Т.е. не знаме какво е било оригиналното му алтайско име. Атила е известен от германските и скандинавски саги като „Етцел“ и „Атли“, но никой никога не го е наричал Авитохол. Например името Ætla – благороден, е било разпространено сред англосаксонците в първите векове, след заселването им в Британия. Засвидетелствано е и в староанглийски топоними Ателфорд, Ателфиелд, Ателбург, Ателбридж. Също първите англосаксонски крале на Англия от Усекската династия, носят представката Æthel- пред имената си (Æthelwulf / Етелульф, Æthelbald / Етелбелд, Æthelberht / Етелберт, Æthelred / Етелред I и II, Athelstan / Утелстан, Ætheling / Етелинг).

Човек¹. В лат. homo – човек, прагерман. heim – домашен, роден, баски hume / ume – дете, в прасемит., а араб. *ḥumām – герой, чадски home – стопанин, вожд, шумерски umia – племе, народ, umām – живо същество, акад. (шумер.) ammu, ummānu, иврит ʿummā, ʿēm, арамейски ʿūmūn, араб. ʿumm-at – племе, народ.

Човек². Във всички герман. ез. man (и в санскрит) – човек. В бербер. *i-man – мъж, човек, египет. mnyw – овчар, източночад. *man, централночад. *mVn- > *mVn-d-, кушит. *myn – човек, омотик. *mVn – народ, войни, в езика на гуанчите mepseu – вожд, владетел.

Човек³. В пракелтски *anderá, средноирл. ainder, галски anderon – жена, средноуелски anpeir, среднобертонски anpeг - юница, баски andere – жена, госпожа, шумерски entu – жрица, entu, enu – жрец, и в гръцки ávδpa, ávδpaς – мъж, и в хетски antuwahhas < от хатски antuh - човек, лидийски antola – статуя, човешко изображение, кипърски (догръцки субстрат) antropo – мъж.

Човек⁴ / потомство / народ. В общославянски *čьloveкъ – човек, в англ. child, в келтски clan – род, алабан. djalë – дете, бълг. челяд – потомство, в етруски cilth – хора, народ, clan – син, потомък, свързва се с етруското cel – земя, страна, което е с пракавказки поризход, в пракавказки *čNātu, ингушки čil, аварски šaláj, лакски šallu, лезгински čil – земна повърхност, почва, баски sólho – поле.

Старец. В древногр. γέροϲ, γέρο – старец, албан. grua – старица, и в баски agure – старец, в енисейските ез., котски oгаi - стар.

Баба. В нем Oma, холанд. oma, исланд. ömmi – баба, баски *ema, *ama – жена, в шумерски ama - майка, акад., етиопски (харари) umta – възрастна жена, баба, umt, финикийски um, арамейски ʿimta, иврит ʿem, етиопски ʿamt, централночадски əmta, uma – майка. В слав. ез. баба – възрастна жена, показва паралел с кавказкото, в кавк. аварски babá, лакски baba, рутулски babaj – майка.

Жена¹, съпруга¹. В прагерман. weiba, wība, старогорнонем. wīb, старосаксонски wif, готски weif, wif, нем. Weib, англ. wife, етруски ruia – съпруга, също в англ. womb – утроба, в тохарски (a) kip, tox. (б) kwipe, пратох. *kwāire – срамни части, пубис, вулва, латин. umbilicus – пъп. Думата е субстратна и древна, в акад. iṛu, eṛu – майчина утроба, сундански (о-в Ява) awewe – жена, йоруба (народ в Западна Африка) iyawo – жена, съпруга. В индокитайските езици, в пракатуйски *raj / *raǰ, катуйски *raj, дян (палаунски диал.) ʿaria, прапалаунг. *ria, вьетнам. vợ, правьетнамски riə, малгашки vehivavy, маорски wahine, индонезийски ibu – жена.

Жена² / женитба. В келтските ез., уелски merch – жена, англ. marry – женен, англ., френ. marriage – женитба (от келтски пр.), баски marthal – дете, и в акад. māru, mārtu – дъщеря, mār, māru – деца, потомство, арамейски māra – стопанин, съпруг, глава на семейство, човек с положение в обществото > откъдето в етруски maru, marupu – длъжностно лице, магистрат, човек собеществено положение, прасемитски *marʿat, араб. marʿ-at, малтийски mara – жена, в западночадски теер – семейство, mar – мъж, съпруг.

Жена³. В прагерман. *kwēpō, скандинавските ез. kona, готски kʷinō, старосаксонски quepa, холанд. kweep, старогорнонем. quepa – жена, съпруга, в англ. queen – кралица, в славянските ез. жена, латв. jauna - момиче, старопрусски gepno – жена, гр. γυνή (гуне), γυναικα (гунаика), фригийски knaika, армен. kin - жена, албан. zónjë-госпожа, тракийски gonі, критски (догръцки субстрат) kupaia, кипърски (догръцки субстрат) kupa, хетски kuuan, лидийски kāpa, пратохарски *śāpā, древноинд. (ведийски) gnā, авест. gəpā, ʷpā, jāni, съвр. перс. zan – жена, и в праафразийски *gVn-, източночадски džəp, централнокушитски gāpa, омотикски gepnee, gāppe – жена.

Съпруга². В осетински us / osæ – съпруга, древноинд. uośā – млада жена, латин. uxor – съпруга, латв. sieva – съпруга. Думата е с ограничено представяне в индоевропейските езици. В праавразийски *ʷiwas, берберски issi, əšš - дъщеря, централночад. us, ʷusa - жена, омотикски uso – бременна жена, сомалийски was – полов акт. Същият корен го откриваме и в алатайските ез., в ТМ asī, asa, aśa – жена, съпруга, монг. edžei, ekh – майка, в някои тюрк. ез. ača, adža, äsä – майка, съпруга, корейски adžä – леля, което показва, че е твърде древен, от палеолита, разпространил се с първата голяма миграция на човечеството извън Африка.

Годеница. В прагерман. brūdi / brūthi, старогорнонем. brūt, bruta, нем. Braut, холанд. bruid, фризки breid, англ. bride, дат. bruden, исланд. brúður, швед, норв. brud – годеница, снаха, млада жена, момиче. В западночадски (хауса) beга – дъщеря, в прасемит. bar – син, в праетиопски brät – дъщеря. Също в дравидските езици тамилски bhāṅṅanu, малаялам bhāṅṅa, синхалски (език от Шри Ланка) birinda, монски (език в Индокитай) brau, brow, ниякурски (език в Тайланд) phraw – жена, съпруга.

Дъщеря. В келтските ез., в пракелт. *benū, ирл., средновеков. уелски ben, корнуълски benep, шотланд. bnanom – жена, съпруга, фригийски bonok, еолийски гр. βανά, βανήκας, лувийски wāpā, латин. fēmina – жена, съпруга, и в прасемит. *bin – син, акад. binu – син, bintu – дъщеря, етиопски bənta, bontə - дъщеря.

Снаха / невеста. В древногр. νύϲ, армен. nu, албан. nuse – снаха, невеста, ирл. iníon, шотланд. nighinn – дъщеря, и в баски neska, шумер. nu – момиче, в кипърски (догръцки субстрат) inise – потомци (син, дъщеря), акад. nīsu – семейство, хора, иврит nāšīm, арамейски nəšīn, nešše, араб. niswat, западночад. nisi, централночад. nusa, южнокушитски paseta - жена, древноегипет. nswy.t – царица, в чеченски nēsa, буришки ncu – леля, тибетски nag – жена.

Вагина / вулва¹. В латин. *cunus*, латв. *šiknius*, англ. *cunt*, холанд. *kut*, дат. *kusse*. В баски **kunca*, арамейски *kūto*, тигре *kənt*, централночад. *qit*, южнокушитски *qendi*, бурушки *úṣṣ*⁷, в кавказките ез., ахвашки *кацо* – вулва, цезки **кощ(о)* – отвор.

Вагина / вулва². В прагерман. **fud*, **futt*, средногорнонем. *futze*, *foitze*, съвр. нем. *Fotze*, среднодолнонем. *vut*, англ. диал. *fud*, старощвед. *futh*, швед. *fitta*, *fittan*, норв. *fitte*, *fitta*, старонорв. (древноскандинавски) *fuḁ*, *futta*, ирландски *pīth*, албан. *pīḁi* (*pīthi*), бълг. *путка* – вулва.⁸ В дардските езици *puti*, *putu* – вулва. В дравидските ез. *rossa*, *rossi*, *rucci*, *russe* – вулва. В баски *pot*, *potxin*, *potxor* – вулва, женски гениталии, буришки *bot* – вулва, в пракавказки **rūṭi* / **būṭi* – вулва, чечено-ингушки (накхски) *bud*, андийски *buṭa*, цезки *beṭi*, лезгински *biṭi* – вагина, вулва. В протокартвелски *pt̃*, грузински *piṭ*, свански *put̃i*, *bid*, *bud* – вулва, е кавказки субстрат. В афразийски, иврит *pot* – вагина, сомалийски *futo* – вулва. Това е твърде древна дума с бореално представяне, отсъствието в иранските езици показва, че в дардски също е пракавказки субстрат. Не е ясно българският аналог „*путка*“, непознат в другите славянски ез., местен субстрат ли е, или древнобългарска заемка от Кавказ, примерно от свански, тъй като българи свани са били непосредствени съседи, което струва ми се е по-вероятно?

Вагина / вулва³. В немски *Möse* – вагина, и се употребява думата *Muschi* – котенце, но в преносто зн.: вулва. Интересен паралел, подсказващ субстратен произход, е баското *motz*, *motzak*, в шумерски *muḡ* – вулва, в буришки *miṣki* – окосмяването на Венериния хълм.

Пенис⁹. В древногр. *φάλλος* (*phallos*), съвр. гр. *ψολή* (*psolí*), фригийски *bambalon*, румънски *pula* – пенис, албан. *bolle* – тестиси, армен. *beṭun* – семенна течност, древноирл. *bal*, нем. диал. (Хесен) *bille* – пенис. Тук трябва

⁷ От бурушки заето в иран. ез. *kus*, *kos* – женски полов орган, вулва, осет. дигорски *къæи* – вулва, в старобълг. *кица* – развратница, възм. прабълг. ирански произход. Интересна е шумерската дума *ḡeš* / *ḡiṣ* – пенис, която е противоположна по значение на буришката и я откриваме във вахански като *ḡeš* – sameц.

⁸ Българската дума *путка* няма съответните славянски, а аналогичния общославянски аналог „*пизда*“ има ограничена употреба в български. Опитите да се търсят връзки на българското понятие с названия на домашни птици, посочени от БЕР са крайно съмнителни. Даденият пример с руското *путка* – пуйка, е съмнително, тъй като *пуйката* идва в Европа от Америка едва след XVI – XVII в. и понятието изобщо не е древно. Много по-разпространено название на *пуйката* в руски е *индюк*, т.е. птица дошла от Индия, първоначално европейците са възприемали Америка като част от Индия. За *путка* Фасмер посочва значение „*индюшка*“, в твърския диалект (Даль). Сходно в сърбохърватски *пућак*, род.п. *пућка* – „*индюк*“ т.е. българското *пуйка*, *пуйка*, словенски *puta* – квачка, *putan* – птици зоб, чешки *puta*, *putka* – квачка, мътеща кокошка. Географското разпространение на думата опровергава общославянския и произход, свързан с настъпила репозиция на гласните от изходното *putica* (птица) и връзката с родственото литовско *putas* – яйце (Ильинский). По-вероятно е заимстване от немското *Putthahn*, *Putthenne*, *Pute* – пуйка, *пуйка* (Щрекл), което обяснява навлизане на думата през влизашите в Австрийската империя, славянски езици, сръбски, чешки, словашки и словенски, където първоначално думата е означавала и кокошка. Виж и аналогичното българско *фитка*, *фиток*, *фит*, аналогично на немските форми. Още повече, че названията на частите на тялото и особено репродуктивните органи, предмет на специална почит във всички древни човешки общества, с хилядолетия предхождат опитомяването на домашните птици.

⁹ Общославянското название на пениса е *хуй*. Думата е с неясен произход. Според академичния „*Этимологический словарь славянских языков*“. Праславянский лексический фонд (Вып. 8. Москва.,1981) под редакцията на О. Н. Трубачёв, думата е производна на корена «*хвоя*», с преход в > у. Според слависта Геннадий Ковалёв, «*хуй*» произлиза от общеславянския корен **хū-*, означаващ израстък, литорасъл, откъдето произлизат *хвоя* и *хвост* – *опашка*. Според друго мнение, думата произлиза от ПИЕ корен **skēu-* остръс, с проява в литовски *skija* – *хвоя*, албански *hi* – 1. кол, 2. полов член. Според един от оснвателите на ностратическата теория, Владислав Маркович Иллич-Свитич, праславянският корен, произлиза от праностратическия **siḡha* – израстък на растение, острие, към който се отнася и уйгурската дума *ṣūä* – пенис. Други пък посочват монг. *huṯ* – *кания на нож*, или *huṯ* – *силен вятър вихър*, които обаче са съвсем случайни съвпадения. В съвр. китайски език, сричката-дума *hui* има много варианти, предавани с различни йероглифи, поради различните ударения при произнасянето, и имащи различни значения, но твърде различни от славянското. Може да се посочи обаче и още една версия, свързана с прауралско заемане в праславянски. Носителите на Y-хром. хаплогрупа N1c1 са в Североизточна Европа още от IV хил. пр. н.е. и предхождат идването на праиндоевропейците. В прауралски **које*, саамски *kuṯ*, хантски *kuṯ*, *хoṯ*, манси *хoṯ*, *kuṯ*, *хuṯ* – *мъж*, съпруг, *ненецки хāṯṯrā* – *встъпващ в брак*, *семеен*. Контактите на праславяните с прафиносаамите са много древни, тъй като в различна честота, от порядъка от 1 – 2 % до 10 – 15%, Y-хром. хаплогрупа N1c1, се среща у всички славянски народи, а у северните руси е в много по-голяма честота.

Също интересна дума е българската дума *кур* – пенис, която е от прабългарски ирански произход. Позната е единствено в южнославянските ез. сръбски, хърватски, словенски, като *kurac*, което е заето от български, и в албански *kar* – пенис, също е заето от древнобългарски. Традиционно се обяснява със славянското *коурь* – *петел*, в другите славянски езици, е познато по-далечното и смислово протоположно значение, руски *курок*, полско *kurak* – *негоден петел*, *кокошкоподобен*, в български *курек* – *кастриран петел* или друго мъжко животно, *мъж с един тестис*, *полово негоден* (от *кура* – *кокошка*, *кокошкоподобен*). Но пък думата има всеобщо индоиранско проявление, в санскрит *gṛdā*, протоиндоирански *grda*, авестийски *gārād*, хотаносак. *kurā*, *kaurka*, съвр. персийски *kēr*, таджикски *kiḡ*, пушунски *ghīḡḡ*, вахански, сариколски *ṷḡ*, ишкашимски *ṷḡ*, язгулемски *ṷḡḡ*, кюрдски *сорани kēr*, кюрдски *курманджи kiḡ*, *белуджи kiḡ*, *ker*, *кашмирски kiḡ*, *kēr*, *урду kiḡ*, *ker*, *непалски *kāḡ*, *цигански kar*, *капго* – пенис. Думата е стара иранска заемка в саамски *kurras*, фински *kurpā* – пенис. В персийски *khurosa*, *khurosak* – *lingula vulvæ* при жената, *препуциум* при мъжа, кюрдски *kiḡ*, означава още *екстаз*, *удоволствие*. В осетински пенис е *džyl*, произлизащо от по-старото иронско *ḡyl*, *gil*, а в дигорски се е запазила старата форма – *gel*. Като се има под внимание, правилото че в осетински в протоиранските думи, звука „*р*“ преминава в осетински като „*л*“, то *ḡyl*, *gil*, *gel* отразява по-старото сарматско *kyḡ* / *kiḡ* / *kēr*. Вероятно е свързано с пехлеви *kurgak*, персийски *kurḡah* – *мъжко животно*, *жребче*, осетински *kyḡ* / *kyḡ*, *вахански үэгḡow* – *бик за разплод*, кюрдски *kuṯḡ*, *kuḡ* – *син*, *момче*, *рушански kūr* – *мъж* (Бейли), също в уралските ез., *манси kor*, *коми kōḡ* – *елен*, *самец*, *ненецки kurā* – *бик*. Древна дума, в протоафразийски **kʷar(r)-*, прасемит. **(a)kur-* *самец* на чифтокопитно животно, араб. *kurḡ*, *akurḡ*, арамейски *kʷarḡkʷarḡ*, етиопски *kurkur* – *младо магаре*, в африканските ез., западно-, централночадски *koḡ*, *kwáḡá* – *магаре*, в някои центр.чадски говори **kʷar* – *озн. също и кон*, в източнчад. *koḡá*, *kiḡo*, *kurá* – *кон*, *омотикски kurā* – *магаре*, в дравидските ез. **kur* / **kura* – *мъжко биче*. Вероятно от дравидски е попаднало в индоирански. В миналото също е бил повдиган въпроса за евентуален ирански произход на даденото понятие (Известия на Народния етнографски музей IV-1924 г. кн.1-2 стр.33-36), но са отхвърлени от Ст. Младенов който го смята за славянско, производно на *коурь* – *петел*, предвид тогавшните погрешни представи за 100% славянски български език. Виж също българската диалектна дума **кърлуване** – *coitus* при домашни птици, *петли* и *кокошки*, и във Врачанско **керлуване** означава *подигравам се с някого* (аналог по значение е съвр. „*ебавам се*“ с някого, т.е. *подигравам му се*), които подкрепят иранския произход на думата.

да споменем и бълг. диал. (Хасковско) пулпул – пенис при децата, чурка, корен *pul – което е тракийско наследство? В праафразийски *ña-bul-, прасемитски *pah(a)l-, арамейски pihla, сокотри fahal, иврит buḅuḅ, в етиопските диалекти: гееза ḥabāl, амхарски biliti, abal, гураге abal – пенис, академски abullu – полов орган, берберски a-bālāl, западночадски *bwal, bwel, централночадски bollé – пенис, сахоафарски blĥ-ā – полов орган, в кавказките ез., цезки bilu, табасарански bilbil, рутулски bīlīṭ – пенис. Също в сахоафарски buddaa и в келтски, ирл., шотланд. bod, уелски bidyn – пенис.

Женски гърди¹. В хетски tētan, лувийски tītan, англ. tits, холанд. tietten, нем. Titten, швед. tuttar, испан. tetas, итал. tette, румън. țâțe, ирл. cíocha, полски suski, укр. цицьки, циці, руски сиски, сръбски, хърватски, босненски сисе / sise, бълг. цици, цицки, при ПИЕ форма *psténos / *spen-, съотв. в гр. stēthos, армен. stin / sdin, санскрит stana, авест. fštāna, перс. pestan, литов. spenys, латв., старопрус. spenis, древносканд. speni, древнонем. spunni / Spanferkel, англ. spane, ирл. sine / sine, албан. gji, тохар. canke, pāššām / pāššane. В случая имаме субстратна дума в европейските езици, която е от кавказки произход, в хуритски zizzi, урартски cici, осетински dzidzi (от кавказки източник, в груз. dzidza – кърмачка).

Женски гърди². В латински mamma, mamma. Показва пряк паралел с пракавказки *māmV, чечен. māmag, даргински мама, лезгински мам – женски гърди, цезки momola – ареола, зърно, буришки mámu, mámut, енисейски (кетски, котски) mām, мн. ч. mamn- mamət – женски гърди, баски *mami(n), mamul – плът, интимност.

Ловец. В старогорнонем. jagāri, нем. Jäger, холанд., фризки jager, норв. jeeger, швед. jägare, дат. jæger – ловец, боец, и в шумеро-акад. 'gr, egêru – хващам, обкръжавам, пленявам.

Градина, град¹, двор. В прагерман. *garda, gardēn, старогорнонем. garto, старофризски, готски garda, нем. Garten, холанд. gaard, англ. garden, исланд. garð, швед. (trädgård) – двор, градина, в келтските ез., ирл. gort, уелски garth, бретон. garz – ограда, и в акад. 'gr, egêru – ограждам, обхващам, затварям, 'gr, igaru, мн. ч. igarâte – стена, ограда, градска стена, 'gr, agurru – изпечени тухли. Тук може да посочим слав. град, hrad, город, гръцкото Αγορά – централен площад, пазар.

Улица. В скандинавските езици, в исланд. götu, шведски gata, датски gade, норв. gate – улица, англ. gate – врата, планински проход, готски gat-wō – пътека, прагерман. *gata, *gatam – отвор, и в праафразийски *gVd-, араб. žādd-at, западночад. gudu, източночад. gādē, gāddō – отивам, път, сахоафарски giddā, омотикски gediya, етиопски ma-ngad – път.

Област, град². В древногр. βῆρος – страна, област, δα – като окончание на област, в тракийски dama, dava – град, и в прасемитски *daym, акад. dadmū, финикийски ʔdmt, иврит ʔādāmā, арамейски ʔadamā, араб. daymūm, daymūmat, етиопски ʔadyām, берберски dāmna – обитаема земя, в древноегипет. dmy, коптски tmi – селище, прачадски *dam – поле. Виж

Подчинен, слуга, наемник. В прагерман. knehta, knehtaz, старогорнонем. kneht, нем. Knecht, холанд. knecht, англ. knight – наемник, наемен войник, слуга, и в академски knš, kanšu, kânišu, мн. ч. kanšūti – свит, коленичил, покорен, подчинен, kanšiš – покорно, покорство, арамейски иврит knia – подчинение, араб. gnh – връзва, подчинява.

Младоженец. Думата е съхранена само в англ. groom – младоженец, също слуга, коняр, което е второстепенно зн. Точен аналог е афразийското чадско *gur(u)m / *gogom – млад мъж.

Приятел. В холандски mate – другар, помощник-капитан на кораб, субстратна дума, в баски maite – близък, любим.

Земеделие, обработване на земята. В руски пахать – копая, обработвам земята, пахарь – орач, пашня – оран. Оказва се че това е субстратна прединдоевроп. дума, в праафразийски *raḥar – копая, араб. fḥr, етиоп. (геза) fḥr, амхарски faḡā – копая земята, чадски raagu – копая дупки в земята за засаждане. Вероятно от същия субстратен, но разл. от руското пахать, е и бълг. диал. праша – копая? В Бълг. етим. речник, том V, стр. 613-614, е посочена като срещаща се също в сърбохърв., словен., албански и арумън. Обяснява се със славянското „прах“, което не е особено логично, защото при копаенето не винаги се вдига прах? Праша означава, не копаене изобщо, а обработка на земя с посеви. Или много по-вероятно това е дума останала от неолитните земеделци.

Нива. В латин. agri, древногръцки agros – обработваема земя, баски agitte, шумерск. agar – обработваемо поле.

Угар – в бълг. неизорана нива и шумер. ugarrê, ugârê – поле, нива, степ, синор.

Жито. В баски zitu, в крито-микенски (догръцки субстрат) sito – зърно, семе, просо, пшеница, шумер. ziz – лимец, šê, šêatu – зърно, ечемик.

Загария – вид твърда пшеница. В БЕР-том I, е обяснена като производна на турското zaghar, което е изцяло невярно. Става дума за субстратна дума с ясен паралел в баски zakar – груб, твърд, обвивката на пшеничното зърно, в енисейски (котски) šagar, арински sagara, в тибетски chegs – твърд,

Леща. В ПИЕ. *lent-, *lent-s-, слав. леща, лит. leši-s, англ. lentil, нем. Linse, латински lēns източнокавк. *hōw[ā], авар. holo, андийски holi, ахвакски hali, цезки hil, лакски hulū, цакурски hliwa – леща, в баски illar – боб, шумер. lillan – узряло зърно.

Хляб. Думата е общославянска. Фасмер и славистите посочват че е заимствана от готското hlaifs, в древноскандинавски (исландски) hleifr – хляб, при общогерманско *brod. Като цяло произходът е неясен. Но затова пък, се откриват ясни кавказки паралели, които показват субстратния и` произход. В кавказки аварски ḥibil,

тиндийски heḡab, каратайски heḡebo, ботликски hiḡib – корен, цезки ʔalb, гинукски ʔebu, хваршки ʔib – листо, уратски zil(i)b – семена, пракавказки *ʔib(u) – растение, т.е. първоначалното значение е било ядливо растение, в шумерски hibza – хляб.

Вино. Като типични степняци, индоевропейците на са познавали виното. Думата е общоевропейска, но със субстратен произход. В праафразийски *way(V)n-, иврит ʔupav, араб. eanab, амхарски weyini, хауса inabi – грозде, пракавказки *wan(a) – зърно. В Кавказ се открива в пракартв. *wino, груз. wini(o), армен. gini – вино, чийто източник е пракавказки, в хатски wīn, крито-микенски wopo (в думата wopo-watīsi – лозе) синокавказки, буришки ʔaiḡu – грозде, maḡ-gūn – диво грозде, шумерски ḡeštin – вино, грозде, тибет. r-gun > тайланд. xngūn, лаоск. ngun – грозде, вино, в баски *ar-han – слива, в севернокавказките ез. кавказки авар. žapa – вино, лакски zini – бирена мая, убихски sʔanə – мед > осет. sæp / sæpæ – вино. От хатски (пракавказки език в Анатолия) се разпространява в лувийски wini, фригийски oinis, древногръцки οἶνος – вино.

Колесница – древноирл. carpat, шотланд. carpento – бойна колесница, шотланд. carbad – каруца, в баски gurpil – колело, gur-pil < *gurt-bil от *gurdi – кола, и *bil / *əbili – колело, прасинотибетски *bhial – колело, пракавказки *gwērV – колело. В латин. carpentarius, френ. charpentier > англ. carpenter – дърводелец.

Ландшафт

Земя. В прагерман. *erthō старогорнонем. erda, англ. earth, нем. Erde, исланд. jörðin, дат., швед. jord, холанд. aarde, фриз. ierde, армен. yerkiḡ – земя, и в семит. ез., акад. erḡetu, иврит ʔereḡ, араб. ʔrd, (откъдето е армен. yerkiḡ – земя), араб. ʔard, южноараб. ʔerd, изт. чадски ʔradya – земя.

Страна. в прагерман. *landa, старогорнонем. lant, общогермански land – земя, в слав. ез., руск. ляд – равнина, поле, откъдето и люде – хора, в етруски lautun, lautn – род, lautni – семейство, свободни хора, lautnit(h)a – свободна жена (оттук идва и етнонима **латини** – свободни хора), в хурито-урартски luta – жена, а произходът е свързан с афарзийските ез., в др.египетски *lʔd, акад. ludū, араб. ladīdat, източночад. lood, източнокушитски laddaa – поле, земя.

Хълм¹ / планина¹. В латин. mons – хълм, планина в келтските ез., брет. menez, др.ирл. monid; уелиски (кимвърски) mnydd, корнуелски meneth – планина, в баски mendī – планина, откъдето е попаднало в келтските ез., с произход от древнокавказките ез., хатски mupatupa – камъни, в каситски mupa – камък, в етруски mup – надгробен камък, откъдето е и латин. monumentus – паметник.

Хълм² / височина, камък, селище. В прагермански dūnō, dūnōn, старогорнонем. dūna, нем. Düne, англ. dune, исланд. Dune, холанд. duin, фризки dūn, норв. dyne (от sanddyne – пясъчна дюня), швед. dyp – височина, хълм, дюня. Също в тракийски dūn, Дунука – тракийското название на Рила, фригийски Dindum – име на планина, озн. „майка на планините“ (днес Мурат-даг в Източна Турция), и в праафразийски *dayn – камък, древноегипет. dny(n) – камък, каменен блок, западночадски deny, източночад. dəny – камък. В келтските езици, тази субстратна дума се е развила в посока оградено място, укрепено селище, в пракаелтски *dino, ирл. dun, уелски, бретонски din, галски dupum – град, крепост, напр. Lugodunum (град на бог Луг) – Лондон, Сингидунум (Белград), а –дин е окончание на населени места в Британия. От пракаелтски това разширение на корена е заето в прагермански като *tino, откъдето е англ. town – град, старогорнонем. zūn, нем. Zaun – ограда.

Планина². В ирл. sliabh. Точен аналог е кавказкото (хатско) šaḡḡu, в акад. šadū – планина.

Планина³. В древнонорвежки fjall, норв. fjell, исланд. fjallið – планина. Също в античен македонски pélla – скала, камък, дорийски arella (ἀρέλλα) – ограда, каменна ограда, албански palë, pilë, румън. palaḡ – купчина камъни, Пелистер – планина в Македония. Думата е субстратна, в пракавказки *bəhəiV~o – височина, планина, скала, в ингушки balat – хълм, андийски bil, чамадалски годоберски bēl, пралезгински *rʔall(a), рутулски bāl, кръзки bel, лакски belsa, убихски bləša – планина, планниски връх, планинско място.

Планина⁴, височина, бряг. В гало-романски *mūla, в албан. mal – планина, румън. mal, литовски mala – бряг, старонорв. mōl – дига, крайбрежен насип, англ. mall – алея, във фин. malo, естон. mala, саам. muolōs, мордв. malaso – бряг. И в баски mulho, mulo – хълм/mulho, mulo – хълм, в кавказките ез., лезгински mul – планина. Като субстратна кавказка дума се открива и в дравидските ез. *māl – планина.

Скала / камък. В албан. lër, lëre, lerápë, армен. lerʔ, lerin – камъни, скали, каменисто място, в арменски хълм, планина, в крито-микенски (догръцки субстрат) гаеја – камъни, в Гърция Λορυσίον – име на планина, Лариса – име на град, (вж. името на бившия български град Лерин¹⁰, в Егейска Македония), в баски lur – земя, larre – пасище, в свански laḡa – поле, вж. също Луристан – планинска земя (?) също субстратно название. И в западночадски *laḡar-/laḡ, в езика сура lar, в ангаз ler – камъни, скали, в езика мупун lāḡ, llḡ – камъче, чакъл.

Камъче. В пракаелтски *klukā, уелски chlach, латин. calculus – камъче, и в кавказки, урартски kakuli, рутулски kākāl, цакурски kakalaj, кръзки kīkāl, табасарански kekel, лезгински kkal – камъчета.

¹⁰ свър.гр. Φλώρινα, обикновено се свързва с латин. floga – цветя, или с гръцкото χλωρός – зелен, тъй като в средните векове името е известно и като Хлёривон. Предвид албанската и арменската податка може е ясно, че отразява древен фригийски топоним, означаващ скалисто място. Градът е разположен в подножието на две планини – Пелистер и Нередска.

Блато. В прагерман. *mariskō / *marisk, нем. Marsch, Morast, англ. march, холанд. moeras, швед. moras - блато, бълг. мръсотия, и в акад. mṛš, maršu – мръсен, нечист, кален, maruštu – мръсотия, кал.

Планинска клисура. В англ. gorge – дефиле, планинска клисура. Аналогично в чечено-ингушки ḡʰorgʰa – чакъл, грапав, лакски ḡʰurgʰa – речни камъни, даргински ḡʰaḡḡa – камък.

Речна долина. В сардински (долатниски субстрат) bàcu – клисура, и в буришки *bas – котловина, планинска тераса покрита със зеленина, с по-далечен паралел в севернокавказки, ахвашки beša, аваро-андийски besa – планина, баски basa, bas – гора, свански bāč – скала, мегрелски beša – пещера (в грузинските диалекти, свански имегрелски, това е субстратна дума).

Извор. В сардински mīntza – извор (субстратна дума), най-близко е кавказкото хиналукско mīc – извор, чамалалски ipc^w, андийски ipcī, акушки ħiniz, чиракски ħipc – извор.

Вода / водоем. В албан. (h)urdhë – водоем, армен. juḡ, тракийски urda – водоем, iurag, zura – река, баски ur / uga – вода, в кавказки аварски, чадаколобски ħoḡ – река, извор, лезгински ħül – езеро, буришки ħuḡ – влага, дървесен сок.

Топоними, хидроними, ороними, етноними

Армения - Областта Арма / Арманум е най-древното споменаване на Армения. Намирала се е по горното течение на р. Тигър, на север от Вавилония, в района на Сасунските планини, югозападно от ез. Ван (сега в Турция). Окончателното формиране на арменския етнос става след преселението на индоевропейците бриги / фриги в края на II хил. пр. н.е. Но самите фриги възприемат по-стария заварен етноним „Арма“ и асимилират по-старото субстратно население. Така че арматаните армийци, са били местни анатолийски (прасемитски или пракавказки) племена, вероятно известните по-късно арамеи, които също са потомци на Арам (около 2300 г. пр. н.е.). В праанатолийски *ḡorm-eh₂, хетски, лувийски arma, лидийски armtha, ликийски erme, ermte, карийски, армо – луна, лунен бог, което е от местен субстратен, прасемитски произход, в акадски arḫu, warḫu, финикийски, угаритски urḫ, иврит urḡaḫ, етиопски wāḫ, араб. ʕamaḡ – луна. **Арма, Армас, Армати** е хетският бог на Луната. В арменски amis – луна, произлиза от анатолийските названия, но през западнокавказки. А древните арменци са почитали Луната и Слънцето. Това се потвърждава и от другото древно название на арменците mišku, известно от клинописните текстове, откъдето е и назв. на арменският град Муш (сега в Турция). Също това название им е дадено от съседите, напр. и днес в грузински: Армения - Somkhet'is, арменец somekh, което идва от западнокавказкото, в абазински mṣə, адигски, кабардински māza, абхазки àmza, убихски mədzà, кавказки аварски moṣ – луна. Също се потвърждава от името на кавказкото племе **кушки** или **каски**, живяло в Арматана, преди преселението на фригите. Името му идва от анатолийския, хатски бог на луната Kašku, в хуритски kušux, буришки ħuḫa – луна. (5)

Хайаса – Армения, **хаи** – арменци, **Хаик** – прародител на арменците. Най-ранното споменаване на това име е бог Хая (Науа) почитан в гр. Ебла, явяващ се аналог на шумерския бог Енки, или Ея във вавилонски, един от главните шумерски богове, покровител на мъдростта, магията и занаятите, владетел на океана. Произходът на името Хай / Хая вероятно е от пракавказкото *ḡaḡḡ – голям, в хуритски ħuia – велик > армен. ħoi – велик, енисейските ез., кетски ḡeṣ, ḡä, югски хэ[?] / хэḫ, пумпоколски хеет, хаесе – голям, баски gehi – голям, много, старши, прародител, лакски ha – достатъчно, акушки aḡsi – добро, агулски Ḳa-f – голям, абхазки, абазински ájḡa – повече. Naḡasa може да се преведе като народа, хората на Хай, в каситски yaš, хурит. eše – земя, хурит. *-s(u)wa, š(u)wa, уарт. šua- хора, народ, агул. šuj, табарсаран. ži, удин. išu – човек, акушки sub, авар. či, лакски čuw, цезки ž-eku – човек, мъж, абхазо-адиг. *čə-x^wə, бурушки ses, sis, - хора, народ, баски giza, енисейски *dze – човек.

Сена, Сона – имена на реки във Франция. В древноегипет. swn.w, пращадски sīna, съвр. чад. səna, пракушитски *so[?]on, кушитски (диал. Дахало) soonī – река.

Ебро (Испания), Ибър (Сърбия), Хеброс (Марица / България) – имена на реки, **Бари** - топоним. В баски ibar – долина, грузински baḡi – долина, в шумерски bar – долина, акад. aburriš - пасище.

Цибър – име на река (вкл. и притока Цибрица) и на селища в Северозападна България. Названието е известно от античността като Ciabrus. Възможен субстратен произход, в кавказките ез., в даргински (акушки) čibara – пъстър, лезгински (агулски) čigef – светложълт.

Алпи – планинска верига, смята се че произлиза от прединдоевроп. *alb – височина, хълм, високопланинско пасище. В праафразийски *al-, кушитски `alu, иврит `al, араб. `all, геза (етиоп.) `al'ala, шумер. ila – височина, високо място, в пракавказки, уартски algā' – планинско било.

Юра / Jura – планина във Франция и Швейцария. Субстратно название, в акадски ħuršu, ħursaḡ, ħursānu, иврит ħōreēš, чадски ḡoṣi, прасемит. *ḡurš – планина, скала. Но също и в пракавказки *ḡwəḡq_ē, чечен. ḡaḡ, ингуш. aḡa – планинско било, (в древноирански *ḡāda, перс. ḡāḡ – планина, е също кавказка субстратна дума), кавказки аварски ḡoḡḡi, чадаколобски ḡurḡi, даргински ħurḡi / urḡi, хатски wūr – планина, в буришки *ḡurḡo – високо място.

Хемус – древното название на Стара Планина, е от пракавказки произход, в кавказките ез., цезки ħimu, гинукски ḡetu, гунзипски ḡnetu, чиракски ḡḡeta - голям камък.

Руй – планина и връх на сегашната българо-сръбска граница в областта Краище. Според бълг. историк и изследовател на топоними, хидроними и ороними В. Миков Вълков, названието идва от латинското название на смрадликата (*Rhus cotinus*). Но много по-вероятно е да имаме древно субстратно название, в тракийски гега – камъни, критски (догръцки субстрат) гаеја – каменен, арменски арjan – голям камък, вероятно от хатски в хетски al^harī – каменен, в пракавказки *^hwārg_ē, чечен. гау, ингуш. ага – планинско било, кавказки аварски ḡarḡi, чадакоболски ḡurḡi, даргински hurḡi / urḡi, хатски wūr – планина, табасарански arḡ – планинска клисура, урартски alḡ-ā – планинско било, в буришки *hurgo – високо място.

Пинд (Πίνδος) – планина в Гърция, в античен македонски названието е Πίνδα, в древногр. πυντα (pyn^ha) – скала, камък, армен. pind – здрав, албан. pëndë – стена, преграда (съвр. зн. бент, язовирна стена), съвр. гръцки βουνό, шотланд. bheinn, уелски funydd – планина, също в древноирл. benn, средноуелски bann – планина, планински връх. В етруски penthuna, penthna – камък, латин. pendo – тежък, значим, почитан, уважаван, в древноинд. (ведийски) piṇḍa – буца, хотаносакски piṇḍaa – голям, масивен. Самата планина и днес се нарича “гръбнака на Гърция”. Открива се анатолийски аналог в хатски pīr – скала, хуритски fāvanə, rabani, урартски vāvānə, babani, кападокийски гръцки βουίνι – планина, етруски Arepinn – ороним, име на планина (**Апенини**), съвр. кавказки ез. xwin / xun – планина, аваро-андийски *xan-dV~o – хълм, усвоен планински склон, но произхода е афразийски в акад. aban, abnu, финик. Pun^hbn, древноегипет. bnw.t, западночадски buni, централночад. biuna – камък, воденичен камък.

Сакар – ниска планина в България, където има много останки от мегалити, Сагартия / Асагартия – област в Персия. Явно става дума за субстратен топоним, в шумер. saḡḡar – горен воденичен камък, вид камък, saḡkal – камък, sahar – пръст, skr. sakāru – преграждам.

Бескиди – планинска верига в Словакия, свързва се с албански bjeshkë – планинско пасище, т.е. древна „дакийска“ дума. Субстратно прединдоевропейско название, В баски baso, basa, bas – гора, bizkar – планински склон, в сардински (субстратна дума) bàsu – клисура, и в буришки *bas – котловина, планинска тераса покрита със зеленина, с по-далечен паралел в севернокавказки, ахвашки beṣa, аваро-андийски besa – планина > свански bāč – скала.

Татри – планинска верига с Словакия. В баски tutur – планински хребет, планински гребен.

Кърконище – планина между Словакия и Полша. Названието е предславянско, тъй като още Птолемей посочва в този район германското племе карконтти, но топонимът е с прединдоевропейски, субстратен произход. В пракавказки *korḡonV, кавказки аварски korḡonu – грозде, ягоди, изобщо дребни горски плодове, в андийски korḡon – яйце, даргински q̄arḡa – камъче.

Карпати. Названието се обяснява с албанското karḡë – скала, зъбер, канара, и сродна древна дако-тракийска дума carpatis – планина, от изходен корен *korḡa – скала. Субстратен произход – в шумерски kurbad – планински връх, от kur – планина и bad – стена, висок. В урартски ḡarḡar – купчина камъни, армен. karkar – хлъзгава скала, чечено-ингушки q̄arḡ, бацбийски q̄er, цезки *ḡ^hurḡ – камък, баски harḡi – камък, буришки хого – камъче, енисейските ез., арински kar – планина. Също в албан. gur, армен. zhayr, k’ar – камък. Думата е много древна, още в праафразийски *kur – планина.

Сария – област в Галисия, **Саар** – област в Германия и име на река, -шир, окончание с което се образуват имената на областите (графствата) в Англия. В акад. š’r, šēru, баски sor(h)o – поле, степ, равнина, низина. Относно името Саар като хидроним, виж в тракийски sara – река, субстратна дума, също в пракавказки *saru – река, и кавказкото, в ахвашки. šuru, акуш. šara, чирагски šara – езеро, тибетски āčhor, šor – изливам, и в баски isuri, ixuri, ixur [išur], usuri – река, пракавказки SVrV – вода, шумерски asurra – дълбока вода.

Отцланд – ледник между Италия и Австрия в Алпите, където бе открит замръзнал мезолитен ловец, наречен от учените Отци. Топонимът **Отц-** е субстратен, и се обяднява с баското otso – вълк, и показва широкото разпространение на представителите на макрокавказкото езиково семейство в мезолитна и неолитна Европа.

Тирол. Предполага се, че названието идва от името на древногерманския бог-гръмовец Тор. Но може би е по-древно, субстратно, в баски tiroak – стрелец. Гръмовецът е също стрелец, а мълниите са неговите стрели.

Тур- / тор-, дур- / дор- (*dur / *dor) – субстратен корен срещащ се в някои названия на реки в Европа (Адур, Дор, Дорон, Индре – реки във Франция, Дуеро – река в Португалия, Одер – река в Германия и Полша, Тара – река в Черна Гора и Сърбия), с вероятно значеие „река“. В баски *iturḡ фонтан, извор, в кавказките езици, в ахвашки, цезки, рутулски, каратайски tor – влага, водни капки, абхазки а-т̄ага, абазински т̄ага, буришки *thi – влага .

Кипър. Името на острова е със субстратен произход. В акад. kbr, qrg, kibru, qirru, kibir, qipir – бряг, брегова линия.

Ханаан. Древното название на област обхващала съвр. Ливан, Израел и северозападна Сирия, през II хил. пр. н.е. е завладяна от юдеите. Топонимът обаче е предсемитски, от кавказки произход, в лезгински xana, хуритски xan – раждам, създавам, т.е. благодатна, плодородна земя.

Евреи – етноним на древна етническа общност, възприемат се като богоизбран народ. Вероятно това не е самоназвание, а екзоним от пракавказки произход, в каситски ubri, хуритски evri, уратски euri – господар, egele – владетел, от euri – господар и alusi – управляващ, в кипърски (догръцки субстрат) erokoro – владетел, в арменски

awgi - господар. Също в акадски ébir – вода, направлявам, заставям, abagu – силен. Древноеврейският народ се формира от прасемитски мигранти от Египет и заварено пракавказки население (вж. топонима Ханаан).

Келти – група племена в Древна Европа. Вероятният произход на етнонима е свързан със субстратното доиндоевропейско население, в етруски ciltħ – народ. В кавказките ез., пракавказки *ħuduł - мъж, съпруг, син, аварски hudul – приятел, цезки ħol, ħediju / ħedju, лезгински ħ'ül, арчински ħ'lili – мъж, съпруг, лезгински ħtul, агулски ħut'ul, рутулски, кръзки ħid'ıl – син, потомък. Също в етруски clan, (мн.ч.) ctenar – син, синове, и в келтските ез. clan - род, ирл. chénel, шотл. chloinn – племе.

Етруски – древен народ, заселил Италия и идващ от Анатолия, от района на Троя / Т(а)руиса (в хетски Taruišša). Етнонимът им е тирсени, туруши, Τυρσηνοί, Τυρσηνός, Τυρρανοί (откъдето е името на гр. Торино). Етнонимът е с кавказки произход, в хуритски taršuvani, урартски taršuva – човек, хора, хурит. turoħ – мъж, самец, индивид, етруски tusur / thir – брачен партньор, съпруг.

Елини – самоназвание на древните гърци Έλληνες, Ελλάς – Елада, λαός, λεώς – народ, хора, тълпа, войни. Произходът е свързана с кавказките езици, в лакски las – съпруг, цезки islu – мъж, буришки helés / hilés – млад мъж, ерген, в енисейски, пумпоколски ilset - съпруг, ilsem - съпруга.

Италия – произходът на топонима е неясен, и вероятно прединдоевропейски. Според най-широко приетото обяснение, латинското Italia, може да се извлече от осканското viteliú, което означава, че «[земя] на младите говеда» или „земя на телетата“, в латин. vitulus, умбрийски vitlu - теле, но чрез гръцко предаване. В баски txahal – теле, в етруски talitha – дъщеря, но вероятно с по-широко значение телица, в семитски арамейски ṭalyā, араб. ṭalan - младо животно, западночадски (хауса) taliyō – младо животно.

Имена на божества

Тюско. В древноангл. Tiwesdæg означава “ден на Тюско”, заменено по-късно в англ. Thursday – ден на Тор (четвъртък). Първоначално Тюско се е смятал за прародител на германците, после го почитали като божество свързано със земята, бил е син на богинята на Земята (Нерта). Изобразявали го като достолепен старец, мъдрец със скипър в дясната ръка, и облечен в животински кожи. Сравни с кавказката представа за подобен бог Тах, Тхъа, свързан със земята, урожая, както и първоначалната представа за Марс, като бог на земята и добрата реколта! Свързан е и с гръмовежца, вж. в чечено-ингушки thъes – мълънея, гръм, thъov - дъжд. Това подсказва че представата за него е прединдоевропейска, пракавказка, наследена от доиндоевропейското население в Европа, взело участие във формирането на прагерманците.

Тор. Бога-гръмовежец на древните германци. Тюско и Тор са аналози. Името Тор идва от анатолійския, пракавказки бог-гръмовежец Тархун. Името на областта Тарон, разположена около ез. Ван, и една от най-старите части на Армения, мястото където се формира арменския народ има същия произход. Анатолійските форми са *Tarhun, *Tarhunt, откъдето е в хетски Tarhu, Tarhunna, ликийски Tṛqqnt, лувийски Tarhunt, в етруски Tarchō, Tarchōn, Tarħunies, откъдето идва латинското, римско име Тарквиний (Tarquinius). От същата субстратна дума е древнокелтското *taranV- гръм, бог-гръмовежец, уелски taran, ирл. torann, древнокорнуълски taran, бретонски taran, галски (в латинска транскрипция) Taranis – бога-гръмовежец, баски trumoiak - гръм. (6)

Нерта – богинята-майка у древните германци, **Ньорд** – бога на подводното царство у древните скандинавци, **Нерей** – древногръцко морско божество. Субстратна дума, в етруски nepi – вода, акад. n'ṛ, nāru, nār, (ж.р.) nārtu – поток, ручей, канал, река.

Кабири / Κάβειροι – божества, синове на Хефес, в древногръцката митология. Мистериите свързани с тях, символизируют влизането в пещера, или в подземното царство. Произходът на името е предгръцки, субстратен. В акад. qbr, qabāru, qebēru(i) – заривам, закопам, погребвам, qabru – гроб, qibīru – погребение. Слугата на Кабирите се нарича Кадмос, ср. с акадски kādū – охрана, т.е. пази входа на подземното царство.

Зевс – върховен бог у древните гърци, бог на небето и гръмотевиците, в алб. zot, тракийскик. zi – бог. Произходът на името е от пракавказки *dzəwī – небе, в хатски zijaħdu – небесен, от където следва zijaħ - небе, аваро-андийски *zibu, кавк. аварски zob, ахвашки зб, каратакски zebu, ботликски ziwu, багвалски zeb, годоберски zibu – небе, ден, табасарански, агулски, кръзки zav, лакски съaw – небе, в картвелски са – небе е от същия субстратен произход < в лезгински съav – небе.

Хера – съпругата на Зевс. В древногр. Ἥρα, името е открито и в критски надпис (догръцки субстрат) като Epa (според R. S. P. Beekes). Традиционно Хера се смята за покровителка на брака, майките, раждането на децата, но това е вторична етимология, наследена от субстратния, пракавказки произход. Изходният корен *(h₁)uēro/eh_a - сезон, всъщност не е собствено индоевропейски а със субстратен произход. В пракавказки *rā²wV / *²wāV - пролет, хатски ura / urī – пролет, ruṛullī – пролетен празник, в кавказки аварски rī²ī – лято, табасарански ir, рутулски er – пролет, лезгински jaṛ – начало на пролетта, пралезгинска форма *²era- пролет, хуритски arwū – година (от пролет, начало на годината), лакски ү^wī – лято, адигски jə-ү^wa – пролет. В арменски gaṛun – пролет, е с кавказки субстратен произход. Така първоначално богинята Хера, е била богиня на пролетта, и впоследствие, логично се свързва със семейството и раждането, т.е. плодородието.

Хелиос – слънце, боът на слънцето (helios / ἥλιος). Думата е с пракавказки произход, в ингушки Гелой, Гелой – обръщение към слънцето, от ингуш. Гела – бог на Слънцето), в албан. hyll – звезда, етруски usil – слънце.

Оттук може да се обясни и значението на урартския бог Халди – бог на Небето, на Сияещото Небе, върховен бог, неговият каситски аналог е бог Хала (Hala). В по-далечена аспект, в баски hila-, ila- лунна светлина, блясък, луна, буруш. halanc – луна, лушайски (бирмански диал.) hāl – гори, бунански (бирман.) hla – луна. Напр. названието хурити се извежда от хурит. хиггә, хиггә - утро, изгрев, изток, т.е. народ на изгрева, или източен народ. (Дяконов-Старостин). Аналог. в урарт. hīrē, хигē – ден, в акушки dugi-heri – денонощие (букв. нощ-ден), авар. gohel, ингуш. `ujra, чечен. `ügē – изгрев, утро. В буруш. *jāgi – зора). Вижда се, бе и общоиранското *xwag / xog – слънце е от същия пракавказки произход.

Селена – богинята на луната (σελήνη), в албан. hēnē, произлиза от прасемитското *hilāl, угаритски hll, араб. hilāl, етиопски (гееза) helāl – новолуние, също в пракавказки уратски šelardi – луна, баски (h)ilargia – луна.

Хермес – божествения пратеник. Името на този древногръцки бог е от пракавказки произход, в етруски *hermi – бог, ais, eis – небе, бог, в хуритски hawumi – небе и в каситски бог Харбе (Harbe) е аналог на шумерския Еллил (Ellil) или Енлил – бог на бурите и ветровете. В прабаски *horgi, баски haize / haise – вятър, буря, euri – дъжд, zerga – небе, в праенисейски *ʔes – небе, *xur-ʔes – дъжд (букв. небесна вода), в пракавказки *HərcwVn – облачно небе, каситски aš – небе, працезки *has, съвр. цезки диалекти as / has – небе, облаци, лезгински (агулски) amsar, удински haso – облаци, дъжд, така че преди да стане божественото носец, в Анатолия, Хермес е бил пракавказки бога на бурите и дъжда, в което има логика „бърз като вятъра“.

Хефест – бог на огъня, божествения ковач, в гр. Ἥφαιστος. В критски (догръцки субстрат) araitijo, кипърски (догръцки) iposa – огън, идва от пракавказкото *HēwχV(n) – огън, в каситски hummi – огън, горящ, арчински eχtus, акушки uxes – огън, ахашки iχ(u), гунзибски iχχu, чечен. owχa, бацбийски архе – горещ, jorχ – нагрят. Първоизточникът е в кавказки език, близък до накхската група (*Ἥφαιστος < Iphes).

Хестия – богиня на домашното огнище, в древногр. Ἑστία – огнище, камина, пещ. От пракавказки, в баски estufa – огнище, енисейски *xus / *use / *utʔ, - горещ, тибетски achod – горящ, даргински чирагски ucaп-ze – горещ.

Арес – бога на войната, в древногр. Ἄρης. Името е засвидетелствано в дорийски ἀρά (ara) – зло, гибел, разруха, проклятие, и в критски (догръцки) като are, вероятно името на този бог. Произходът е субстратен, пракавказки > в лувийски waга/i- смърт, гибел. В буришки jir / ir – смърт, тибетски hга – раняване, китайски 瘡, съвр. форма wēi, древнокит. w(h)gə – рана, баски heriotza – смърт, в чечено-ингушки ēyʔ – борба, сбиване, кавга, кавк. аварски ayʔ – борба, гунзибски eyʔ – сбиване, скарване, лакски ayʔu – гняв, акушки uyʔ-es – скандалджия, побойник, uyʔ – борба, чирагски uyʔ – удряя и в шумерски ug – гибел.

Артемид – богиня на лова. Името е субстратно, тъй като е известно от Микена като Artemis, и в критски (догръцки) a-te-mi-to (Artemitos) и a-ti-mi-te (Artimitei). Произходът е пракавказки, в уратски ar-du – давам и теџ-е – дар, благо. В етруски ag-, eg- правя, каситски, хуритски, урартски ar – давам, хатски malhip, адигски māfa, кабардински māxʔa – благо.

Кентавър – получовек, полукон. Първоначалното значение е било полумъж-полубик. В кавказките ез., чечено-ингушки kant, пранахски *kanate, андийски kuŋta – млад мъж, герой, и прасемит. *tawr – бик > гр. ταῦρος – бик. И легендата за това митично същество е запазена в предствата за Минотавъра – полумъж-полубик!

Нимфа – митично женско същество, и названието идва от пракавказки, в хатски nimhu, nimhu-t – жена. Произлиза от пракавказкото *iinhV(~i) – жена, в даргин. *xьипul, акушки хипul, удински хипi, лезгин *ʔipʔ(ol), арчински ʔоpʔol – жена.

Химера – фантастично животно, чудовище, полулъв, полукоза и със змия вместо опашка. Живеело в Анатолия, в областта Кария. Вероятно произходът на названието е субстратен пракавказки, в каситски hamegu – крак или крака (?), в хатски hapa, акушки хуга, лезгин. gel, агулски хil – крак, стъпало, крачка. Вероятно първоначално се е представяло с много крака, а впоследствие представата е променена на древногръцка почва.

Тетида / Тетис (Τηθύς) – nereida, майката на Ахил. Водно божество, свързва се с океана. Аналогично в дорийски daxa, албан. det, армен. tsov – море. Думата е с прасемитски произход, в акадски tātū, угаритски thm – море, иврит tehom – бездна, дълбина, откъдето идва и името на Тиамат, шумеро-акадо-вавилонски бог на Океана, синоним на световен океан, бездна. Често се е изобразявал като морски дракон, чудовище.

Купидон (Cupid) – латинският аналог на **Амур**, син на Венера (Афродита) и Марс (Арес), бог на плътската любов изобразяван като малко момче. Обикновено името се обяснява с латин. cupiditas – желание (респ. похот). В тракийски, албан. koril, баски kabroia – незаконно родено дете, рум. soril – дете, (от влашки в бълг. диал. капеле – незаконно дете). Но става дума за субстратна по произход дума, в хуритски хибидi – момче, даргински ubaj – осиновено дете, чамалалски ubab – братовчед, бацбийски bad – сираче, убихски jablá, абхазки á-jba, адигски, абазински jəba – сирак, в картвелски obol, мегрелски ombol – сирак (кавказка субстратна дума), в енисейските ез., котски ipal – ерген. Също в акадски 'pl, arlu, aral – син, наследник. Така че Купидон е вероятно етруско божество с кавказки произход. А що се отнася до гръцкия вариант Амур, той отново показва субстратен афразийски пралалел с акадски māgu – син, момче, източнокушински mure, омотикски таага – новородено. Явно че първоначално този бог е покровителствал новородените и децата.

Титани – великани, в гр. τίτάν, в хатски tette, tittah – великан, Tetešhapi – хаатски бог, (от хатски šhar – бог).

Разни

Ръка. В прагерман. *handu*, старогорнонем. *hant*, исланд. *hönd*, дат., норв. *hånd*, нем. *Hand*, холанд., англ., швед. *hand*, фризки *hân* – ръка. Думата се смята за субстратна. Най-близка аналогия, има в кавказките ез., в пракавказки **qém̥tV*, чечено-ингушки –*ɣat* (в съставна дума **p̥hā-ɣat* – разстоянието между разперените ръце, където *p̥hā* – рамо), аварски, чадаколовски *q̣at*, андийски *q̣ota*, чамалалски *q̣anta*, лакски *qat* – длан, ръка, буришки *qat* – подмишница, баски *óndo* – лакът.

Малък. В англ. *little*, исланд. *lítið*, дат. *lidt*, швед., норв. *liten*, холанд. *luttel* – малък, в шумерски *lillu* – слаб, дребен, джудже, акад. и семит. ез. *lal*, кушитски *laatto* – малък, малко животно, козле, яре.

Изпражнение. В прагерман. *skiti*, старогорнонем. *skīzan, средногорнонем. *schīze*, готски *skeitan*, нем. *Scheiße*, холанд. *schijten*, фризки, англ. *shit*, исланд. *skít*, швед. *skit*, дат. *skid* – изпражнение, мръсотия и в акад. *ṣû, zû* - испражнения, мръсотия.

Предмет, вещ. В прагерман. *thinga, старогорнонем. *ding*, нем. *Ding*, холанд. *ding*, фризки *ding*, англ. *thing* – нещо, предмет, вещ. Единствен аналог е шумерското *dunāg, dunguni* – вещ, предмет.

Зло, нещастие. В прагерман. *ubila*, старогорнонем. *ubil*, готски *ubils*, нем. *übel*, старосаксонски *uvil*, англ. *evil* – лош. Вероятно има връзка с акад. *ubil, wbl, (w)abālu* – нося, натоварвам се, натрупвам, отнемам, губя, с развтие „бреме, тежест, загуба“.

Смърт. В латин. *mors, mortus*, лит. *mirtis*, латв. *miršanas*, слав. мор – смърт, Морена – богиня на смъртта, келт. (уелски) *marw* – мъртъв, и в акад. *mrš, marāšu* – болест, етруски *murs* – урна на мъртвец.

Убождане. В англ. *prick*, холанд. *prik*, норв. *prikk*, швед. *pricka* – убождане, виж също в тох. (б) *protk* – копие, бълг. диал. притък, притка – гвоздей, в шумер. *bùru(d) (bùr)* – отвор, дупка, акад. *paqāqu*, угарит., иврит, арамейски *prq*, араб., етиоп. (геза) *frq*, бербер. *əfraq* – цепя, режа, бедуин. *ferik*, чад. *fergi* – дупка.

Звезда. В ПИЕ *star – звезда, в гръцки *αστέρι*, армен. *astl*, лат. *stela*, хетски *haster*, тохарски (а) *šre* (мн.ч. *šreñ*), тох. (б) *šciye*, пратохарски *šcāriye, готски *stairno*, англ. *star*, холанд. *ster*, нем. *Schtern*, дат., норв. *stjerne*, швед. *stjärna*, в келт. ез., в ирл. *scead*, средноирл. *ser*, бретонски *sterenn*, уелски *seren* (мн.ч. *ser*), и в баски *izar*, сем. **’attar* – божествена звезда, акад. *lštar* – звезда, богинята Иштар, др. евр. *’ašoret*, финик. *’štrt* – звезда, богинята Астарта, араб. *’tr*, южноараб. *’ttr* – звезда, откъдето (от араб.) и в перс. *tīr* – звезда, дало и назв. на Меркурий – *Tīr*.

Зора, сутрин. В латин. *aurorae*, уелски *wawr* – зора, утро, армен. *arev* (слънце), *awr, or* – ден. Думата е субстратна, с пракавказо-праафразийски произход. В баски *eihar*, буришки *jári*, в хуритски *хиггә, хигwә* – изгрев, чечен. *hûrē*, ингуш. *hujra*, акушки *heri* – изгрев, слънце, в акад. *ugru* – ден, *ūru* – дневна светлина, угарит. *ḥar*, иврит *ḥōr, ḥr*, етиопски *ṭr, aṭr* – слънчева светлина, ден, централночад. *wur* – утро, кушитски *agru / orra* – слънце, ден, йоруба *ōṭun*, хауса *gapa* – слънце. Общоиранското *khwar / hwar* – слънце е също субстратна пракавказка дума.

Ден. В крито-микенски *amego*, атически гръцки *emea*, древногр. *ημέρα (ēmera)* – ден, и в акад. *ūmu*, угарит. *um*, иврит *uom*, сафатикски *um*, араб. *uawm* – ден, чадски *uamma / uom* – утро, ден, в древноегипет. *īmu*, етиопски (мехри) *ḥeyum*, сокотри *uom*, амхарски *ts’ehāyi* – слънце.

Ян / Янко – лично име. Разпространено при германските и славянските народи. Със субстратен произход. В баски *Jainko* – бог, шумер. *in* – висок, *an* – небе, в кавказките ез., в черкезки *Yəna-ō-га*, абхаз. *a-унаг*, адигски *jəпə*, кабардински *jəп* – голям, силен, велик. Аналогичен е произходът и на индоарийския бог Индра > от *jəп – голям, силен, велик и в абхаз. *dāra*, абаз. *dara* – много, т.е. *jəп-dara*: името е от западнокавк. пр. и означава много голям, велик, върховен, а в баски *indar – сила.

Животни

Овца. В прагерман. *skēra, старогорнонем. *skāf, scāf*, старосаксонски *skār* фризки *skiep*, англ. *sheep*, холандски *schaap*, немски *Schaf*, исланд. *sauður*, норв. *sau*, и в тохарски *šaiyu*. Възм. връзка с прасемитското **zīr-*, акадското *zīru*, древноюжноарабски (сафатикски) *szh* – овца, центр. чадски (футу) *žifa* – коза.

Овен¹. В старогорно нем. *ramma*, исланд. *hrútur*, нем. *Ramme*, холанд. *rammei*, фризки *raam*, англ. *ram*. И в акад. *g̃m g̃etu, ḡmu, g̃em, ḡm*, мн.ч. *g̃emū, ḡmāni* – див бик, бивол, зубър.

Овен². В древногр., фригийски *ὄτταγος* – овен водач (*at* – овен, *tagos* – водач), албан. *dash, dhe* – козел, тракийски *daza* – овчар, акад. *daššu, taššu* – козел, в бедае *deeš* – газела, омотикски *dešša* – коза.

Шиле – агне до една годишна възраст, в бълг. и сърбо-хърв. шиле, алб. *shelekju*. Както смята хърватския езиковед Петър Скок, думата е субстратна, прединоевропейска. Той посочва в баски *seguala, zekail* – млада коза, сардински *sakaui* – агне на 1 год. Но също в шумер. *silā* – агне, *silaga* – агне сукалче, в иврит *sē*, мн.ч. *sēm* – агне, акад. *ṣēnu* – овце, араб. *saḥl* – агне, в кавказките. ез., лакски *сы* – агне на 1 год., чечен. *žij* – овца, в аквашки *šili*, карата *šila*, лакски *šulū* – овче изпражнение.

Агне¹ / козле, овен. В тохарски *yaŋi, yŋiye*, гръцки *arví*, латв. *jērs*, латв. *ēriena*, слав. *яре* – агне, латин. *arietem*, ирл. *reithe*, уелски *hwrd*, шотланд. *gùda* – овен, баски *arkume* – агне, и в сомалийски *agi, egi* – коза, овца, бурджу (народ в Етиопия) *aray* – овца, ираку (народ в Танзания) *agi* – коза, семитски *ʔarwiy - газела, дива коза.

Агне². В прагерман. *lambaz, старогорнонем. *lamb*, съвр.нем. *Lamm*, фризки *laam*, англ. *lamb*, норв. *lamb*, швед. *lamm*, датски, холанд. *lam*, готски *lamb* – агне, агнешко месо, в алб. *lorë* - крава. В кавказки авар. *lémag*, лезг. *laraq* – овца, агне, малайски *lambu* – крава, и прасевернокавказки *ʃiHmV, (аваро-анд.) чамалалски *ʃama* – планинска коза, (абхазо-адигски) убихски *ʃə*, (нахски) чеченски *lū*, ингуш. *liŋ* - елен, и далечен палеолитен паралел с америндското (кечуа) *lama* – лама, вид планинско чифтокопитно животно.

Козел¹. В келтските ез., ирл. *bos*, корнуълски. *boch*, уелски *bwch*, бретон. *bouc'h*, в германските ез., англ. *buck*, норв. *bokk, bukk*, швед. *bock*, дат. *buk*, холанд., фризки *bok*, нем. *Bock* – козел, тракийски *buzas* – козел, в арменски *buc* – агне, авест. *būza*, съвр. перс. *buz, bāzhan* – козел, от протосевернокавказкото **b[a]c'V*, в лакски *buxsa* < *buc-xa - козле, рутулски *bas'i* - агне, хиналуг. *bas'iz*, лезгински *baci*, агулски *bici* – козле, нахски (чеченски, ингушки) **bsoq'* – козел и бурушаски *buč – козел, *bákur* – агънце, козленце, от който е заета санскритската дума *bokka, ведийски *basta*, санскрит *bukka*, непалски *boko*, хинди *bakra*, бенгалски *bakarā* – козел, синдхи *bbakaḡu* - коза и др.¹¹, с паралел в семитските ез., в акад. *bkr, bakru (pakra), bakraḡu*, иврит *bēkār*, арамейски *bkr'*, асирийски *bākūrē*, араб. *bakr, tuareg. bəkar* – малко камилче, араб. *baqara* – крава.

Козел². В английски едно от названията на козела е *billy-goat*. Думата показва интересен кавказки паралел, в цезки *beļi*, гинукски *boļi*, инхокварски *biŋo*, гунзибски *biŋə* – планински козел.

Коза¹. В древногръцки *γῖβα*, алб. *keth, kedhi* – козле, в герм.ез., англ. *goat*, ст.англ. *gāt*, норв., холанд., старофранконски *geit*, датски *ged*, готски *gait*, старовис.нем. *geiŋ*, съвр. нем. *Geiss*, италийските ез., лат. *haedus* – коза, заето и в естонски *kits* – коза, и в сем. *gadʒ - козле, коза, акад. *gadu* -- козле, иврит *gedi*, арамейски *gadja*, араб. *gadʒ* – коза, в прасевернокавк. *kīdzV(~ -ä-), *kīzV – коза, чеченски *gāza*, ингуш. *gaza*, акушки (даргински) *gežba*, протосевернокавказкото *gēdžwV - коза!¹²

Коза². В ПИЕ **sk'ag*, *kaq, **Haig'* – коза, козле, в гръцки *κατσίκα*, латв. *kaza*, общослав. *koza*, староангл. *hæsen*, старохоландски *hoeikij*, среднодолнонем. *höken* – козле, в др.гръцки *haig-*, *haiks*, санскрит *kēśath*, хинди *khasi* – козел, в индоирански **scāga / scāga-*, във ведийски *śhāga*, осетински иронски *sægā*, дигорски *sægъæ* – коза. Тази конкретна форма е очевидно, свързани с прасевернокавказки **ZikV / *dzikV*, в ахвашки *šeke*, чамалалски *seči*, тиндалиски *sikaq*, каратайски *сыкеq*, ботликски *сьекиq*, годоберски *секir*, цезки *секи*, гинукски *секе*, лакски *сику*, адиг. *šасə*, кабард. *šəс* – коза, както и да бъде свързан с бурушаски *cigir, čigir, čitir*, баски *zik(h)iro* – кастриран козел.

Бивол, бик. Общогермански *bul - бик и шумерски *būl, bwl, būlu* – добитък, *būl ʒeri* – степно животно.

Див бик, тур. В латин. *taurus*, гр. *ταύρος*, слав. *тур* – див бик, в семитски *ṭawar, араб. *ṭawr* – диво говедо, див бик, акад. *tuṛāhu* – планински козел, вж. името на планината Тавър в Анатолия, едно от местата където се опитомява говедото.

Говедо. В праанатолийски *gwóhu*, хетски *kuwaḡ*, тохарски *keu*, армен. *kov*, нем. *Kuh*, холанд. *кoe*, англ. *cow*, исланд. *Kú*, норв. *ku*, фризки, дат. швед. *ko*, латв. *govs* - говедо, и в праваразийски **kaḥ-/*kaw-*, древноегипет., коптски *ko, централночадски *kawa* – бивол, сомалийски *kubka* – теле, също в чадски *kaber / kobir* – див бик, в шумерски *gud* – бивол, *gudam* – див бик.

Теле¹. – младо говедо, в славянските ез., в латв. *teļš*, литов. *tėliás*, латин. *vitulum*. И в праафразийски **ṭaly-*, пресемит. **ṭalay-*, иврит *ṭālē* - агне, арамейски *ṭalyā*, араб. *ṭalan* - младо животно, западночадски (хауса) *ṭaliyō* – младо животно, сабейски (Йемен) *ṭly* – едногодишно агне, гееза (етиопски) *ṭali* – козле, тигре (Еритрея) *ṭel* – коза, в еламски *tila*, зулуски *ithole* – теле.¹³

Теле². В прагерман. **kalbi-*, **kalbiz-*, в старогорнонем. *kalb*, старосаксонски *kalf*, нем. *Kalb*, холанд. *kalf*, фризки *keal*, англ. *calf*, исланд. *kálfur*, дат., норв., швед. *kalv*, и в кавказките ез., в акушки *qlal*, чирагски *ql'wal*, чечен. *ḥēlī*, ингуш. *ḥālij*, хваршки *γ'walo*, инхокварски *γolo*, пракавказки **χHwōlV / *χwōlhV* – теле, прабаски *čahal, съвр. баски *txal* - теле, буришки *chul(á)* – млако животно, шумер. *gukallu* – агне-сукалче.

Глиган / Дива свиня. В старогорнонем. *ebug*, немски *Eber*, староангл. *eofor*, англ. *boar*, холанд. *ever*, старосканд. *iöfur, iøfur*, древногръцки *eregoi*, латин. *areg*, литов. *vergis*, слав. *вепр*, идва от някой кавказки език, в протонахски **bur(u)k*, лакски *burk*, заето в грузински *bur(w)ak*, баски *urde* – свиня, бореален паралел с протоавстронезийски *beRek – свиня.

Свиня¹. В ПИЕ *IE Suwo* – свиня, в праафразийски *cV²- свиня, акад. *šahû, šah*, вавилон. *zah*, древноегипет. *šy (ME)*, ахмарски *āsama*, чадски *usso, šāši* – свиня.

Свиня². В сардински *zerru* (галурски диалект, субстртна прединдоевропейска дума), албан. *degg* - свиня, в баски *zerri, txerria* – свиня. Също в гръцки *γουρούμι, χοίρος*, дат., норв., швед. *gris* – свиня, свинско месо, в

¹¹ От същия източник в тюрк.ез. *baŋana* – агне, овча кожа, дете, халха-монг. *boq*, калмик. *boqə* – кози, овце, дребен рогат добитък, евенк. *baŋana* – козел

¹² От този корен е заето и в монг. *хица, qiца* – овен, *qəца* – агне, тюрк. *koč* - овен, *kočkar* – овен за разплод, тур. *keçi*, крим.-татар., чагатайски *kātsi*, татар. *kādzā*, чуваш. *kaçaga*, унгар. *kecske* - коза.

¹³ От същия корен в алтайските ез., татарски, башкирски *tile*, киргиз., каракалпак. *teli* – агне-сукалче, тувин., казах., киргиз. *tel* – теле, монголски *tölöge, tölüge* – агне на една година.

грузински ghoris – свинско месо, gochi – прасе¹⁴. В пракавказки *dža[r]qV, чечен., ингуш. žaγa > осетински dzærgъ / dzærgæ – прасе, в праафразийски *g^wVr-, източночадски (разл. диалекти) gorony, gōriṇya, gerwa – диво прасе, омотикски guri, езика шона (Зимбабве) nguruve, суахили nguruwe – прасе.

Свиня³. В англ. hog, кимвърски hwch, корнуелски hoch, бретонски houch – прасе, шопар, армен. khoz – прасе, в иранските ез., пахлави хūk, осетински хуу, ягнобски хуг, кюрдски hû, пушунски хуг, талишки хūč, персийски хук, шугнански хu'g, гилански хук, язгулемски хêg, сариколски хewg, khaug, искашимски khug, вахански khъg – прасе, думата е субстратна с пракавказки произход, в хуритски ^huṽ cечено-ингушки ḥaqa, ḥakha, абазински ḥ^wa, адигски q^wa, кабардински q^wa, пракавказки *HVqWA - прасе, свиня, еламски khakh – прасе.

Пуле / конче. В гръцки πῶλος - конче, бълг. диал. пуле – магаренце, албан. pele – кобила, келтски pell – кон, с преход r>f, в прагерман. *folan-, староангл. fola, англ., foal, старогорнонем., старосакс. folo, нем. Fohlen, холанд. veulen, фризки fôle, исланд. folald, норв. fôll, дат. fôl, швед. fôl - конче. В прасемитски *pVlw/y – младо животно, конче, акад. pḥd, pḥhâdu – младо животно, козле, агне, piḥ - зародиш, угаритски pḥl, pḥlt – кобила, арабски filw, faluww, fuluww – конче, faḥl - кобила, тигре fəlit, сокотри folhi – едногод. теле, акад. pethallu, pithallu – боен кон.

Кон¹. В прагермански *márhaz, *margáz, старогорнонем. marah, ж.р. meriha, нем. Mahre, старофризски merrie, холанд. merrie, староангл. mearh, старсаксонски meriha, готски marhs, ст.норв. marg, в англ. mare - кобила, в келтските ез. ирл. marc, кимвърски march, шотландски marko, markan – кон, празаподноевроп. *mark(-), и в акадски mûrnisqu – кон, mîru – теле, биче, mîrtu – крава, в иврит mēḡ – кастрирано дом. животно, в западночадски (хауса) marigi – антилопа, централночадски maray – жертвено животно, теле, в долночадски máar – теле, в дравидските ез. тамилски mîri - бик, гонди mure – крава, прадрavidски *mûr – бик, крава. В западноевроп. ез., вероятно това е субстратна дума.

Кон². В прагерман. parafrid, старогорнонем. pferit, немски Pferd, люксембургски Pæerd, холанд. paard, древногръцки πῆρος – кон, и в хатски tariš – кон, праафразийски *pard- / *pardz/dž-, акадски perdum – кон, pethallu – боен кон, угаритски prd - муле, иврит pârâd - муле, етиопски (харари) fārâz, амхарски feresi, сафатикски frs – кон, западночад. fadar – муле, източночад. *fard, farad, farda, кушитски farad, омотикски faraz – кон. Също в в кавказките езици: пракавказки *farnē, цезки ḡaram - жребче, лезгински, агулски, рутулски х^wag – кобила, кабардински х^wāra, адигски fāra, абазински fār – млад жребец, баски behor – кобила.

Кон³. В прагерман. *ghūl-, средновисоконемски gūl, свър. нем. Gaul, - кон, жребец, албан. kalë, и в баски zaldi, чечено-ингушки gila – кон. От афразийски произход, в акадски agālu, agallu – кон, еквид (конеподобно копитно животно), арабски gawl – стадо коне или камили, етиопски gælgäl – конче, сахоафарски gālā, кушитски gaal, варази kaala, омотикски gaala – камила.

Кон⁴. В прагерман. *xangista-z, *xanxista-z – кобила, в скандинавските езици hæst, старогорнонем. hengist, франкски chengisto, старофризски hengst, староангл. hengest, холандски henges – кобила, тохарски haɣe – кон. Думата е субстратна, от афразийски произход, в праафразийски *ganu, *gangan – кобила, етиопски геца ganetā, ахмарски и гураге ganpa – кобила, в източнокушитски сомалийски gənuo, оромо ganpā, рендиле gangei, добасе kanṽke – кобила, оромо gaango, консо kaanketa, гидоле kaanket – муле, рендиле gango, монгодо kanka – зебра. Или това е субстратно название на копитно животно (муле, зебра), впоследствие прехвърлило се и върху коня.

Кон⁵. В балтийските езици се среща интересната форма *kumeliā, *kamnet – кобила, кон, в литовски и латвийски kumele – кобила, в древнопруски samnet – жребец, откъдето идва и общославянското *конъ, през преходната форма *комонъ. Не е трудно да се види прединдоевропейско субстратно название на едро копитно животно, в прасемитски *gamæl – камила.

Кон⁶. Собствено най-древното индоевропейско название на коня е *Hekwo-s. Съотв. в критски (минойски период) i-qa, праанатолійски *²eku, хетски ekku, тохарски (a) yuk, тох. (б) yakwe, латин. equus, прагермански *ixwaz, *(g)waz, древноскандинавски *ehwaz, старориланд. echrad, шотланд. each, древногръцки ἵππεύω (hippeuo), ἵππος (hippos), в митанийски ašwa, литовски ašva, санскрит aśvaḥ, лувийски a-zū-(wa/i), azzu(wa), ликийски esbe, хуритски ešši, iššiya < митанийски индоирански, тракийски esvas, древноперс. asara, вахански yaš, осетински jæfs (прехода k > kh > s/š, е показателно за групите кентум и сатем ИЕ-езици). ИЕ названия на коня е идентично с праенисейското *ik-ku's, *kus, в арински kus, qus, асански, котски huš, южки ku's, тъй като древните праиндоевропейци и древните праенисейци са принадлежали към една и съща изходна палеолитна общност, обитавала земите на юг от Алтай и Хинган, свър. Монголия и Централноазиатските степи. Това вече е установено с генетичните изследвания. Носителите на Y-хромозомната хаплогрупа R са праиндоевропейците (R1a и R1b), а носителите на Y-хром. хаплогр. Q са праенисейците, а двете хаплогрупи произлизат от общ предшественик – хаплогрупа P. Названието на коня е възникнало в тази палеолитна общност, много отдавна, преди опитомяването му, което е дело на праиндоевропейците, във времената когато това животно е било само обект на лов. Интересен паралел доказващ тази древност е думата kuš в шумерски със значение кон, от шумерски попаднала в акадски като kizû – кон. Древният корен *kus се открива съхранен в келтските езици, в уелски (кимвърски) gaseg, корнуълски casses, бретонски kazek – кобила.

¹⁴ Явно древните българи, са заели тази дума от съседните ивери (грузинци), днес съхранена като гусе, гуце – гальовно обръщение към прасето, „Гошо“ – традиционна народно име давано на домашното прасе, като „Марко“ – на магарето. Също в грузински yog, yogi, мегрелски yedži, лазки yeži – прасе.

От ПИЕ, думата е заета и у кавказците като *h[ɪ]ŋčwī/-ĕ, в хуритски eššə, андийски iča, тиндийски ičwa, годоберски iča, кавк. авар. ču, лакски čwɪ, лезгински šiw, хеналугски pši, абхазки а-čə, абазин., убихски čə, адигейски, кабардински žə. От кавказки е наследено в грузински ts'kheni, и арменски dzi – кон, като субстатни думи.

Магаре. Думата е от вероятно субстратен произход, позната само в български, сръбски магарац, хърватски maḡaras, албански maḡar, румън. măḡar. Паралелно в албански се използва и семитското название на магарето *ḡaḡar* < от гръцкото γομάρι (афразийски *hi/umār – зебра, магаре, прасемитски *himār-/*hmār- магаре. Ст. Младенов и П. Скок обясняват бълг. и сърбохърв. ф-ма с метатеза (разместване) на сричките: гомар > магар(е) / (ац). Подобно обяснение може да бъде оспорено! Гомар и магаре са различни по произход думи. В севернокушитски (езика бея) теек, мн.ч. māḡ – магаре, източнокушински moḡoo – магаре, омотикски maḡe – кон (вж. древнотракийското meḡ – кон), етиопски (гееза) makeb – муле, me'ekebe – кобила, и в бирмански myi – магаре. Също в шугнански markab – магаре, в езика ория (Сев. Индия) mḡḡatara – муле, санскрит maḡa – муле, кобила, хинди-урду mai, ma'e – муле. Възм. е връзка със шумерски eme – магарича. Така че, ма-гаре може да се разгледа като обр. от корена *mai'e – муле и *khar – магаре (праафразийското *kwar/r, пращадски *kwar – магаре), т.е. първоначално е озн. вид магаре, впоследствие, магаре изобщо. Друга интересна форма е гръцкото γαῖδαρος, и шумер. dug – магаре

Вълк / чакал. Във фриг. daos, трак. dakina – вълк, древногръцки thofós – чакал, англ. dog, грузински dzaghli, свански žey – куче, и в прасемит. *dī'b- > акад. zību, zibū – чакал, етиопски (амхарски) tekula, иврит zə'ev, z'eb – вълк, арамейски (Палмира) d'b, древноеврейски dēbā, сирийски арамейски dī'bā, сафатикски d'b, араб. dī'b, dhiab – вълк, чакал, мехри dīya:b, сокотри dīb – вълк, гееза, тигре zb, амхарски žb – хиена, в древноегипет. z'b – чакал.

Куче¹. В ирл. gaothar, gadhar, ранноирл. gagaḡ, древнонорв. gagaḡ, хърватски zaḡar, долнолужицки hogor – хрътка, субстратна дума с вероятен кавказки произход, в сардински (кампидански диалект) giḡaḡu, баски txakur, zakur – куче, в кавказки мегрелски dzoḡoḡi – куче, в карачаевски (Кавказ) haḡer – хрътка, кавказки аварски `angur – чакал.¹⁵ В буришки huk – куче.

Куче². Праинодоевроп. название на кучето, също е от субстратен афразийски произход. В ПИЕ *k'wen, карийски qan, лидийски kan, лувийски zuwani, латин. canis, древногр. κύων (kūōn), алб. qen, латв. suns, литов. šunį, в балтските ез., както и в иранските има преход k > s, в авестийски span, староирл. cū, уелски ci, мн.ч. cwn, бретон, корнуълски ki, шотл. chù, тохарски ku, куḡiye, в герм. ез. hund – куче, и в бербер. cuna, западночад. k'weny, източночадски *kanu, омотикски kano, kunano, keenu – куче.¹⁶

Маймуна. В прагерман. *arō-, старогорнонем. affo / affa, нем. Affe, (мн.ч.) Affen, староисл. (сканд.) ari, дат. abe, швед. ara, холанд, фризки aar (мн.ч.) aap, норв., англ. ape – маймуна, гр. τίθηκο, също във фин. arinat, саам. árpa (сканд. заемки). Също в прабълг. > ст.бълг. опица, чуваш. opate – маймуна (неясен произход). В акад. uqūru, шумер. uḡubū, бербер. biddu, западночад. bido, pit, централночад. vid(e) – маймуна, нигер-конго (йоруба) oḡo, зулу ifene, шона aḡina, с бореален паралел в бирм. woi, əwə, *wa – маймуна.

Лъв. Същинската индоевропейска форма за лъв в европейските индоевроп. езици е, в гр. λῆς (leōn) / le(w)on(t) > лат. leon-. В старогорнонем. lewīn, холанд. leeuw, нем. Löwe, фризки liuw, дат. løve, норв. løven, швед. lejonet, в уелски llew, шотланд. leòghan, ирл. leon, латв. lauva, литов. liūtas, слав. ез. лев / lav, лъв. В баски lehoia – лъв, в шумерски labbu, в прасемит. *layt, иврит layiš, арамейски lyt, юдейски lētā, laytā, араб. layt, праафразийски *lič(-Vm) – лъв.

Слон¹. Общоевропейското название на това животно (без слав. ез.) е производно на древногръцкото ελέφαντας, латин. elephāntus. Най-рано се открива в догръцкия езиков субстрат (крито-микенски) като eḡera, eḡerato. Произходът е праафразийски, в еламски riḡum, акад. riḡu, шумер. bilam, прасемит. *rīl- / *raḡal-, в иврит и арамейски rīl (rīlā), араб. fīl – слон, от прасемитски > грузин. spilo, армен. p'igh (p'it), общоирански rīl / fil – слон. Също в етиопски (гееза) falfal – воден бивол, слон, зулу iphila – слон, в кушитските диалекти *fil – африкански тръбозъб, или аардварк (в превод от холанд. „земно прасе“), в суахили fagu – носорог. Тръбозъбът е хоботен бозайник, родствен на слона. Ето защо се смята, че най-вероятно названието на слона идва от бивните, и в праафразийски *baḡil, омотикски *baḡal – рог. По аналогичен начин едно от шумерските названия на слона am-si е производно на думата si – рог, бивни.

Слон². Общославянско название на това животно. Няма аналог в балтийските и останалите европейски езици, което прави много трудно изясняването на етимологията му. Макс Фасмер предлага различни етимологични решения. Едното е че произлиза от славянското прислонить, тъй като слона спи прав, подпрян на дърво. Другото е че се касае за тюркска заемка от arslan, aslan – лъв¹⁷. Вернадски предлага оригиналното

¹⁵ От същия корен, в повечето тюркски ез. eḡer, в алтайските, южносибирски тюркски говори и кумански eḡer, татарски и башкирски iḡer, чувашки aḡar – хрътка, в старобълг. oḡarъ, осет. иронски jḡar, æḡar, дигорски eḡar – хрътка. Също в угорските ез., манси, хантски, удмурски akaḡ, унгарски aḡaḡ – хрътка. В тюркски е заета от угорски, тъй като думата не е собств. алтайска. Източникът е древен пракавказки или друг език (шумерски?), вж. шумеро-акад. 'ḡr, eḡēru – хващам, обкръжавам, пленявам, както и древногерм. jaḡer – ловец.

¹⁶ Интересен е произхода на древнобългарската неславянска и сарматска дума куче, която е аналогична на осетинското kwādzь – куче < заета от кавказките ез., в пракавказки *ḡwādzē, кавказки аварски ḡwāzi, андийски, ахвашки ḡeži, лакски къаџи, акушки ḡaža, лезгински ḡože – куче.

¹⁷ Не пряко, а през (огурски), в чувашки aslā – велик, обширен, широк, голям, просторен, старши, главен, знаменит, aslāla – величав, aslālan / aslan – увеличавам, разширявам, aslāš – величина (респ. лъв – голям, силен). Тюркски съответствия: татар., чагат. äsli – голям,

решение на Едуард Сепир, смятайки че думата слон е древна тохарска заемка но не от общоиндоевропейския стадий на съжителстване, а от I – II в. когато в Източна Европа идват и части от юечжите (тохари), като части от аорските и сирекските сарматски племена. В тохарски названието на слона е в тох. (а) onkalām, тох. (б) onkolmo, пратохар. klon, и е заето от древнокитайски 象 *Ciaŋ², lháŋ в прасинотибетски *glaŋ – голямо животно, слон. В епохата Хан, вече произношението е било zháŋ (съвр. форма xiàng), което показва че заемането е много древно. Като по-късна заемка, от епохата Хан, думата е проникнала в монголски zaan, японски zō, корейски sang, тайски tsaang / cháang. Но вероятният първоизточник на синотибетската форма е в южноазиатските езици, в езика ангу (Южен Китай) loan, а в езика палаунг (Южен Китай, Бирма, Тайланд) čaŋ, езика кхму *caŋ – слон. От същият древен източник > в санскрит hastin, пракрит sumdā, simdhura, пушунски sūndd, shūnddak, раджастански sindhu, хинди-урду sūnd, палийски sanikā – слон. И в крайна сметка в основата е прафаразийското *džinu/aH, *džVnh-Vr/ *džVnh-VI, източночадски džénu / džuno, западночадски džàunak, централночадски džùnu, džùwàn, кушитски džānā / zanō – слон.

Но слонът не е познат в Централна Азия и не е типичен за юечжите тохари, и извън армиите в Индия и Персия, той не се е използвал като транспортно или бойно животно, поради което е трудно да си представим, че в началото на I – II в. тази дума ще проникне до живеещите в изолация праславяни, обитавали горите на Южна Полша, и северозападните райони на съвр. Белорусия и Украйна, при това от тохарски, а не от общоиранското (и сарматско) *pil /fil. Ето защо, по вероятно „слон“ е съхранена субстратна дума, съхранила се у праславяните.

Хобот. Отличителен орган на слона. Думата е разпространена в български, руски, чешки, словашки, в останалите славянски езици, хобот е придобила и други значения: извивка, опашка, октопод (в сърбо-хърв., словенски, чешки, словашки), буйна трева (в словенски). Няма изяснена етимология. Най-вероятно е субстратна дума, свързана с едно от афразийските названия на слона, в прасемитски *²abaw-at- / *^habaw-at-, в тигре ²abot / ^habot – слон, в акадски ub/pātum – дебел, голям, в древноегипет. ²ab.w, централночадски ambu – слон.

Птица. В ПИЕ *H2woi-s птица > армен. haw, латински avis, ирл. éan, шотланд. eun - птица, в хетски wattai, хатски asti – птица, wapañ – орел, гр. αἰετός – орел, и в праавразийски *awu- / *ayu- / *wa[y]-, семитски араб. wasṭ-, waṣṭṭ-, акад. wtm, (w)atmu, арамейски yaā – птица, иврит ait – орел (> гр. αετός), awaz – патица, of – птица, амхарски wefi, тигре wie, др.египет. wdṣ – птица, йоруба eye, шумер. abdu – птица.

Орел. В пракелтски *eŕigo, древноирл. ígar, корнуълски eŕ, уелски eŕug, eŕugon, бретон. eŕer – орел, в прагерман. arō / ar, нем. Aar, исланд. örn, дат. ørn, швед. örn, норв. ørnen, нидерланд. arend, латв. ērglis, литов. erelis, слав. орел. Също в хетски ḫaraš, палайски ḫarapaš, арменски argui, древномакедонски argiopus, грузински artsivi, баски arrano – орел, в древногръцки ὄρνις (órnis) – птица, и в прасемитски *^hVrVn, акад. eŕū, urinnu, шумерски, вавилонски hurin, араб. ḫaran - орел.

Патица. В англ. duck, нем. Duck - патица, албан. zog – птица, шотланд. гаулиш tunnag – патица, в праафразийски *dik-, араб. dīk – патица, птица, амхарски dakəuue, гураге dakəuue - патица, гьска, чадски *dukam/-u, -o, -токачка, dika – птица, duku – орел, шона dhadha – патица, бедуйнски diik – петел. В семитски (арабски) dugg – дрозд.

Жерав – вид водоплаваща птица. Названието е разпространено в повечето индоевроп. ез., в балтийските ез. gerve, dzērve, латин. grūis, гр. γέρανός, кимвър. gagan, армен. krunk, древнонем. kranuh – жерав, и също в неиндоевроп., в шумер. zagaah – щъркел, чапла, жерав, араб. dżawraq, бедуйн. gogay, афарски gogoyya, чадски žirwe – щраус „Struthio camelus mas“, в кавказките ез., лакски quruq, агулски qurq, абхазки q̄araw, кабард. q̄əguw, ингуш. ḡarəyura, чечен. ḡarūli – жерав, в баски kurgu, буришки qarījo, енисейски (котски) kuŕiŋax, мн.ч. kuŕiŋagan, kuŕiŋakŋ – жерав, и в др.кит. 鶴 *g(h)āk - жерав. Думата е твърда древна, но в Европа, най-вероятно е от субстратен афразийски или пракавказки произход, не е изкл. и едновременно заемане.

Щъркел. В прагерман. *sturka-z, в старогорнонем. stor(a)h, нем. Storch, исланд. storkur, в останалите герман.ез. stork, в праблатийски *sterk-a / *stark-a, в литовски stērkus, латвийски stārka – щъркел, от славянските ез. се среща единствено в български щърк, щъркел, сръбски штрк, староруски стъркъ – щъркел, останало в някои диалекти като стерк – бял жерав. Смята се че в герман. ез. думата е субстратна. От герман. > балтийски и южнослав. (славянобълг.). В праафразийски *s/cVtVh – вид птица, в древноегипетски sth – вид птица, съхранило се в някои централночадски диалекти като мвулен sòroti, бачама sōto – хвърчило.

Жаба. В ПИЕ *gwēb – жаба, старосакс. quarra, старогорнонем. quarre, quare, kobe, нем. Quarre, холанд. kwab(be), фризки kwab, дат. kvabbe – сухоземна жаба, старопруски (балтийски ез.) gabawo – сухоземна жаба, слав. жаба. Семит. *šābb-, иврит šāb, арамейски šabbā, šābā, араб. d'abb, южноарабски ез. (мехри, харсуси) zəbbīt, zəbbēt – гущер, берберски žəbbe – водно насекомо, кушитски c̣umb-/a, -e – жаба.

Змия¹. В ПИЕ *serp-, индоарииски (ведийски) sarpa, латин. serpens, тохарски sarpe, албан. gjarpn – змия, и в прасемит. *šarap-, акад. šīru, širru, иврит šārāp, мехри šrēf – змия.

Змия². В ПИЕ *neH₁tr-, в келтските ез., шотланд., ирл. nathair, уелски neidr, в прагерман. *nādra, старогорнонем. nātara, nātra, готски nadrs, нем. Natter – змия, в индоарийски (ведийски) naḡa – змия, в угаритски nḥš, иврит naḥāš, араб. ḥanaš - змия, чадски *niHas- питон, суахили, шона, зулу nyoka - змия.

силен (чаг.), възрастен (крим.тат.), азерб. ässilli - възрастен, голям, старши на възраст (Радлов), в тюрк. ез. също ös-/üs-, означава растеж. Интересни аналогии виждаме в ТМ, удегейски asaḫi, asi, улчийски asug, нанайски asō, asog, манджурски asi, asuru – много, голям, в монголски eselt – ръст, увеличение, подем, халха-монг., калмик., ордос. ös-, дагур. euse-, озн. разтеж.

Гуцер¹. В ПИЕ *mHol-/?*moHI-, гуцер, в армен. molez – гуцер, старосакс., старогорнонем. mol, фризки mlok, немски Molch, латв. mīlotājs – дъждовник, саламандър, берберски mulab, древноегипет. mnḥ, чадски *muluḠ-, mulú-sûs, кушитски (сомалийски) muluḠa – гуцер, mulaca - охлюв, рано заето и в кавказките ез., чечено-ингушки mōlḡa, рутулски maqlawaql, също в картмелски *mxul – гуцер, в дравидски *malaku – змиорка.

Гуцер². В албан. hardhje – гуцер, в прасемит. *ḥVrdān-, иврит ḥardōn ḥardōn, арамейски ḥardānā, арабски ḥirdawn, амхарски ardžano, харари ardžūni – голям гуцер, крокодил, в буришки *ḥargīn – дракон.

Гуцер³. В гръцки σαύρα (sávra), в прасемит. *šV[h]Vr- влечуго, акад. šurāḡu – гуцер, šīru, širru – змия.

Ламя. Митично чудовище, думата е разпространена в повечето европейски ез. под различни форми. Смята се че прозл. от старогръцки λαμία – морско чудовище, в лат. lamina – същото. Произходът е от прасемитски, в акадски laḥmu (laḥamu) – морско чудовище, бедауе leema – крокодил. Така че това е субстратна доинодоевропейска дума.

Риба¹. В латин. piscium, piscis, алб. peshk, гръцки ψάρι (psári), в герман. ез. *fis/-k, -š, шумер. pisaḡ – риба, в пракавказки *bVswA, цезки besuro, бежтински bisa, гунзипски bīsə, в пражпаднокавказки *p:əšA, абхазки a-psədz, адигски pса, кабардински bdza, убихски pса – риба, в афразийски, западночадски *bwas, източночад. būs, древноегипет. bss - риба.

Риба². В ПИЕ *dḡuH- риба, гръцки ιχθύς, латв. zivs, лит. žuvis, древнопруски suckis, полски (d)zwońko, армен. dzuk, семитски *d[a]ḡ, иврит dag, чадски doḡ, мн.ч. doḡgan – риба.

Змиорка. В прагерман. *æla, старогорнонем. āl, нем. Aal, холанд. aal, англ. eel, фризки iel, исланд. áll, дат., норв., швед. ål – змиорка, в протоавразийски *i`al-, др. египетски i`r.t, проточадски *hwal, центр. чадски hele, wala, изт.чадски `illo, `aalo, `eli – змия.

Сьомга¹. В лат. salmō, древногръцки σολομός, Σαλμών – догръцки топоним в Тесалия, англ. salmon, фризки salm, холанд. zalm – сьомга, и в берберски šulmaу, централночад. *šalm, šalmwi – риба.

Сьомга² / сом¹. В скандинавските ез. lax / laks, немски Lachs, англ. leach, лит. lašiša, литов. lasis, древнопруски lalasso, рус. losos', полски łosoś – сьомга, в тохарски laks/läks, осетински læsæg – риба, арм. lok'vo – сом, гр. λυκό- (в λυκόψαρο – сом, където ψαρο / psaro – риба), грузински lok'o, и в праафразийски *lišum, берберски *lišma, ləmšau, централночадски (хауса) lamsà, сундански (о-в Ява) lauk – риба.

Сом². Общославянско название на вид сладководна риба, в балтийските ез., лит. šāmas, латв. sams - сом. Думата е със субстратен произход, в шумер. sumaš, акад. sumāsu, араб. samtak, суахили samaki – риба.

Хайвер. В прагерман. *hrugō / *hrugōn, старогорнонем. rogan, нем. Rogen, холанд. gee, фризки, англ. goe, древносканд. hroggn, исланд. hrognum, дат., швед. rogn, норв. rogn, и връзка със семитското акадско e/urūtu – хайвер, в др. егип. i`r.t, зап.чадски u`rūti, омотски or – вид риба.

Също особено нитересни са някои общи субстратни думи съхранени в сардинските диалекти и албанския език:

- сард. eni - тис (дърво) - албан. enjë, армен. keni, уелски uwen, в баски hagina - тис, в атически гръцки ἄγνος – вид храстовидно дърво Витекс (Vítex ágnus-cástus), и в прасемитски *ḥag^wam, акад. egu, igu – храст, араб. ḥagmat – палма, западночад. agam, agwama – махагон, централночад. gogom – хлебно дърво, източнокушитски agamsa – вид храст.
- сард. alase – имел - албан. halë(z) – шип, игла, в баски lahar / laar – бодлив храст, в пракавказки *(t)wīrhV, праизточнокавказки *(t)ol(H)i, чамалалски al, годоберски lali, тиндилски ali, арчински ale – листо, тибетски loma – листо, lama – трева.
- сард. lothiu – кален (топоними Lotzorai, Lothorgo, Loceri, Lotzeri) - албан. lloç – киша, в баски *lohi – кал, лезгински lak - изпражнения, ингушки lok – остатъците след биенето на масло.
- сард. drob(b)alu – свински черва – албан. droboli – черва, бълг. диал. дроболина – агнешки черва, карантия, и в баски barda, bardaki – карантия, вътрешности (стомах, черва), в източнокавказки (аваро-андийски) *boḥi / *baḥi, цезки *boeḥe, лезгински bab^w – вътрешности, карантия, буришки *bal – костен мозък, в келтски bol – корем, всъщност drobalu е двусъставна дума, и първата част dro- съвпада с пракелтското *torrV, староуелски tor, бретон. torr, teur, корнуълски torow – корем, древноирл. torrach, староуелски torrog – бременна жена, латин. torax – гръден кош, което е от праафразийски произход, в прасемитски *da/ir(r)-at-, акад. irtu – гръд, араб. dirrat – женски гърди, амхарски dārāt – гръден кош, женски гърди, древноегипет. ḥdr, западночад. dūr – сърце, източночад. duro / daro(n) – среда, вътрешност, дахало diura – черва. Очевидно и чисто българската дума дроб (бял и черен) е от същия субстратен произход¹⁸. Виж също в алб. zoggë – черва, и в прасемит. *sur(u)m, акад. surumtu, арамейски šurmā, араб. šurm – черва, бербер. srəm, zərm, žem – вътрешности, както и шумерското endur – пъп и латин. venter - стомах.
- сард. urtzula - клематис, вид лютиче (топоним Urtzulei) - албан. hurdh, баски huntz, untz – бръшлян, в чеченски āsar, ингуш. ósar, аварски čar, ахвашки āčare, годоберски hančir, цезки ečuri, гинукски očili, гунзипски ičur, лезгински ečel, агулски čal, арчински čil – плевел, шумерски ukul / kul - плевел.
- сард. eni - овца - албан. enjë – овца, в акад. enzu, inzu – коза.

¹⁸ Въпреки че се обяснява от дробя, раздробявам – разделям на части, което е нелогично.

- сард. thurg-alu - поток - албан. çurg, curril – поток, трак. zura – река, в пракавказки *šVrV, ахвашки šuru – река, поток, акушки, чирагски šara – езеро, в баски *ešuri / *išuri / *ušuri – поток, река, тибетски āchor - поток
- сард. zerru - свиня (галурски диалект) - албан. derg – свиня (от пракавказки, обяснено по-горе)
сард. sechaju – шиле, баск. zekail – шиле и алб. shelekju – шиле (обяснено по-горе).
сард. garróru – каньон – албан. grorë – яма, армен. hog – яма, в шумерски habruda, hurrum – яма, пещера, в акад. hr, hurru, угарит. hr, иврит. hōr, араб. hurr – пещера, пропасть, яма, второстеп. зн. гроб, древноегипет. hr – гробница, западночад. үг, кушитски huraa – яма, от същия субстратени произход е и прагеман. *grōbō, старовисоконем. gruoβα, гот. groβα – яма > слав. гроб.
- сард. bàsu – каньон - пралабан. *budjā – граница, бряг, отвестна скала, склон, албан. bjeshkë – планинско пасище (пракавказки пр., обяснен по-горе).
- сард. bèga – нива, поле – албан. fushë – нива, и в абхазо-адигски bʷa / bʷə – хълм, пракавказки *bəyV – хълм, планинско пасище.
- сард. giara – планинско плато, баски garai висок – алабн. gur, армен. k'ar – камък, в кавказките ез. *qēra / yur – камък, и в шумеро-акад. kur – планина, араб. qārat – хълм, древноегипет. ḳr – хълм, сомалийски qar – планина.

***

Предложените аналогии са само бегъл поглед върху субстратната европейска лексика. Въпросът е много интересен и изисква много по-подробно и всеобхватно изследване. От направените сравнения става ясна, че париндоевропейците (носители на Y-хромозомните хаплогрупи R1a и R1b) в културно отношение, като типични степняци са стояли много по-ниско от завареното автохотно европейско население. Те не са познавали земеделието, производството на метали, но са имали по-добра организация и конница, едно важно за времето си военно преимущество, което им помага да завладеят праисторическа Европа. В резултат на настъпилото смесване и асимилация, част от лексикалния фонд на тези автохотни европейци, които са говорели на праафразийско-прасемитски езици (и са били представителите на Y-хромозомните хаплогр. E1, I, J, T) и пракавказки езици (G2) се е съхранил в езиците на съвр. европейски народи. Така информацията която предоставя генетиката, обяснава механизма по който са станали тези езикови контакти.

Използвана литература:

- (1) Michael Witzel, "Linguistic Evidence for Cultural Exchange in Prehistoric Western Central Asia," Sino-Platonic Papers, 129 (December, 2003)
- (2) Václav Blažek. Masaryk University (Brno). Indo-European zoonyms in Afroasiatic perspective. Journal of Language Relationship „Вопросы языкового родства“, бр. 9 (2013) , стр. 37–54 .
- (3) «Вавилонская башня» <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnnl>
- (4) други речници:
Palaeolexicon. Word study tool for ancient languages: <http://www.palaeolexicon.com/>
The Pennsylvania Sumerian Dictionary: <http://psd.museum.upenn.edu/epsd1/nepsd-frame.html>
Большой иврит-руско-ивритский словарь д-ра Баруха Подольского: <http://www.slovar.co.il/translate.php>
Л. А. Липин. Словарь шумеро-аккадского языка.: <http://khazarzar.skeptik.net/books/index.htm> и http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Akado_russ_slov.pdf
Google-translator: <https://translate.google.bg>
Gerhard Kobler. Althochdeutsches Wörterbuch, (6. Auflage) 2014: http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/K%C3%B6bler_Altgermanische.pdf
Gerhard Kobler. Proto-Germanisches Wörterbuch, (5. Auflage) 2014: http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Kobler_Pragerman_rechnik.pdf
Matasovic. An etymological lexicon of Proto-Celtic.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Kelt_rechnik.pdf
Д. Храпов. Валлийско-русский словарь. 2002.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Kimvro_russ_slov.pdf
Proto-Indo-European Etymological Dictionary A Revised Edition of Julius Pokorny's Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. 2007.: <http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/pokorny-julius-proto-indo-european-etymological-dictionary.pdf>
Баскско-картвельские соответствия: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Bask_kartvel.pdf
Arnaud Fournet. A Tentative Etymological Glossary of Etruscan.: <http://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/Etruscan-glosary.pdf>
Алексей Сергеевич Касьян. Клинописные языки Анатолии (хаттский, хуррито-урартские, анатолийские): проблемы этимологии и грамматики 10.02.20. Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук Научный консультант д. филол. н., проф., акад. РАН В. А. Дыбо Москва. 2015.: [http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/2015_KasyanAS_diss_10.02.20_24%20\(1\).pdf](http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/2015_KasyanAS_diss_10.02.20_24%20(1).pdf)
С. А. Старостин, И. М. Дьяконов. Хуррито-Уратские и Восточнокавказские языки. : http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/St_hururt.pdf
С. Л. Николаев. Севернокавказские заимствования в хеттском и древногреческом. : http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/S_Nikolaev_caucgreek.pdf
- (5) Армен Петросян. Теоним, хороним, этноним., "Онгъл", т. 13, "Име и святост", София, 2014, стр. 201-210.: <https://www.academia.edu/9301505>
- (6) В. А. АРУТЮНОВА-ФИДАНЯН. БОЖЕСТВО ГРОМА В ТАРОНЕ. Вестник ПСТГУ III, Филология, бр. 4 / 14, 2008., стр. 11-25. <http://pstgu.ru/download/1234525180.arutunova.pdf>